

RELIGIEWETENSCHAPPEN

FACULTEIT DER FILOSOFIE, THEOLOGIE EN
RELIGIEWETENSCHAPPEN

RADBOUD UNIVERSITEIT

QANU
Catharijnesingel 56
PO Box 8035
3503 RA Utrecht
The Netherlands

Telefoon: +31 (0) 30 230 3100
E-mail: support@qanu.nl
Internet: www.qanu.nl

Projectnummer: Q0735

© 2020 QANU

Tekst en cijfermateriaal uit deze uitgave mogen, na toestemming van QANU en voorzien van bronvermelding, door middel van druk, fotokopie, of op welke andere wijze dan ook, worden overgenomen.

INHOUDSOPGAVE

RAPPORT OVER DE BACHELOROPLEIDING RELIGIEWETENSCHAPPEN EN DE MASTEROPLEIDING THEOLOGIE EN RELIGIEWETENSCHAPPEN VAN DE RADBOUD UNIVERSITEIT.....	7
Administratieve gegevens van de opleidingen	7
Administratieve gegevens van de instelling	8
Samenstelling van het panel	8
Werkwijze van het panel	8
Samenvattend oordeel van het panel	13
Organisatorische context	18
Behandeling van de standaarden uit het Beoordelingskader voor de beperkte opleidingsbeoordeling.....	19
BIJLAGEN	39
Bijlage 1: Domeinspecifiek referentiekader	41
Bijlage 2: beoogde leerresultaten	51
Bijlage 3: overzicht van de programma's.....	53
Bijlage 4: bezoekprogramma	55
BIJLAGE 5: bestudeerde eindwerken en documenten	56

Dit rapport is vastgesteld op 11 juni 2020

VOORWOORD PANELVOORZITTER

Dit rapport bevat de bevindingen van het visitatiepanel Theologie en Religiewetenschappen in uitvoering van de kwaliteitsbeoordeling van universitaire bachelor- en masteropleidingen Theologie en Religiewetenschappen in Nederland.

Het doel van het rapport is drievoudig: de resultaten van de beoordeling van de voorgelegde opleidingen weergeven, mede in het licht van de opvolging van de bestuurlijke afspraken die opleidingen met de Nederlands-Vlaamse Accreditatie Organisatie (NVAO) hebben gemaakt na de visitatieronde in 2013; terugkoppelen over de duurzaamheid van de interne kwaliteitszorg van de betrokken instellingen en opleidingen; adviezen aanreiken voor de accreditatie van die opleidingen door de NVAO.

Het panel dat de opleidingen in het cluster Theologie en Religiewetenschappen in 2019-2020 heeft bezocht, heeft bij de zeven deelnemende instellingen – Vrije Universiteit Amsterdam, Rijksuniversiteit Groningen, Universiteit Utrecht, Universiteit van Amsterdam, Universiteit Leiden, Radboud Universiteit en Tilburg University – tweeëntwintig zorgvuldig geprofileerde en goed georganiseerde opleidingen aangetroffen, die zich bewust zijn van het belang van de kwaliteitszorg in opleidingsaanbod en onderwijs. Het panel heeft de diepgaande kennismaking met die opleidingen als bijzonder leerzaam en bemoedigend ervaren.

Het panel heeft zijn werk op voortreffelijke wijze kunnen verrichten. De zelfevaluatierapporten waren doorgaans doordacht samengesteld en vormden een relevante basis voor de eerste kennismaking met de opleidingen, de visie waarop ze steunen, de doelstellingen die ze willen realiseren en de aandachtspunten die ze voor zichzelf bepalen. De grondige gesprekken met de diverse geledingen van de opleidingen tijdens het locatiebezoek waren verhelderend.

Het panel heeft waardering voor de openheid waarmee de instellingen intern in gesprek zijn gegaan over het opleidingsaanbod, de organisatie van het onderwijs en de kwaliteitsborging daarvan. Hierdoor heeft het panel zich een duidelijk beeld kunnen vormen van de kwaliteit van de beoordeelde opleidingen en van de duurzaamheid van de borging daarvan. Het panel hoopt dat zijn rapport bijdraagt aan een helder (zelf)beeld van de betrokken opleidingen en een stimulerende rol mag vervullen in de cyclus van kwaliteitszorg die de instellingen en hun opleidingen krachtig willen verderzetten.

Dank gaat uit naar bestuur, naar academische en administratieve staf, en naar studenten en alumni van de betrokken universiteiten en opleidingen. Hun inspanningen voor de voorbereiding van de visitatie en hun medewerking aan de uitvoering van de beoordeling verdienen waardering. Verder ben ik zeer erkentelijk jegens de leden van het panel alsook de projectleider en de secretarissen van QANU voor de uitstekende samenwerking, voor hun deskundige inbreng en voor de professionele ondersteuning. Elk van hen heeft vanuit haar of zijn eigen perspectief, ervaring en achtergrond bijgedragen aan het welslagen van de visitatie en aan de totstandkoming van dit rapport.

Aan de betrokken universiteiten en opleidingen wensen we een succesvolle uitvoering van hun opdracht tot vorming van studenten die beslagen zijn op de gebieden van theologie en religiewetenschappen. In een razendsnel veranderende 21^e-eeuwse wereld zonder grenzen is het van groot belang dat universiteiten deskundigen blijven vormen die op verstandige wijze nadenken over religie in haar veelvormigheid en over haar maatschappelijke impact, zodat hun alumni met kennis van zaken breed maatschappelijke en kerkelijke verantwoordelijkheden kunnen opnemen.

Prof. dr. Marc Vervenne
Voorzitter visitatiepanel

RAPPORT OVER DE BACHELOROPLEIDING RELIGIEWETENSCHAPPEN EN DE MASTEROPLEIDING THEOLOGIE EN RELIGIEWETENSCHAPPEN VAN DE RADBOD UNIVERSITEIT

Dit rapport volgt het Beoordelingskader Accreditatiestelsel Hoger Onderwijs Nederland voor de beperkte opleidingsbeoordeling van de NVAO (d.d. september 2018).

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN DE OPLEIDINGEN

Bacheloropleiding Religiewetenschappen

Naam van de opleiding:	Religiewetenschappen
CROHO-nummer:	50902
Niveau van de opleiding:	bachelor
Orientatie van de opleiding:	academisch
Aantal studiepunten:	180 EC
Afstudeerrichtingen:	Religiestudies Islamstudies
Locatie(s):	Nijmegen
Variant(en):	voltijd, deeltijd
Onderwijstaal:	Nederlands
Inleverdatum NVAO:	01/05/2020 ¹

Masteropleiding Theologie en Religiewetenschappen

Naam van de opleiding:	Theologie en Religiewetenschappen
CROHO-nummer:	60824
Niveau van de opleiding:	master
Oriëntatie van de opleiding:	academisch
Aantal studiepunten:	60 EC
Afstudeerrichtingen:	Religiestudies Islamstudies Geestelijke Verzorging Religie en Beleid Theology
Locatie(s):	Nijmegen
Variant(en):	voltijd, deeltijd
Onderwijstaal:	Nederlands, m.u.v. de specialisatie Theology die in het Engels wordt verzorgd.
Vervaldatum accreditatie:	01/05/2020

Het bezoek van het visitatiepanel Religie en Theologie aan de Faculteit der Filosofie, Theologie en Religiewetenschappen van de Radboud Universiteit vond plaats op 14, 15 en 16 januari 2020.

---

¹ Verlenging termijn verleend tot 1 oktober 2020 vanwege WHW art. 5.16 lid 4. Dit geldt ook voor de masteropleiding Theologie en Religiewetenschappen.

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN DE INSTELLING

Naam van de instelling:	Radboud Universiteit
Status van de instelling:	Bekostigde instelling
Resultaat instellingstoets:	Positief

SAMENSTELLING VAN HET PANEL

De NVAO heeft op 27 juni 2019 ingestemd met de samenstelling van het panel. Het panel dat de bacheloropleiding en masteropleiding Theologie beoordeelde bestond uit:

- Prof. dr. M. (Marc) Vervenne, emeritus hoogleraar Bijbelwetenschap aan de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen van de KU Leuven en ere-rector magnificus van de KU Leuven (België) [voorzitter];
- Prof. dr. T.H. (Hetty) Zock, bijzonder hoogleraar Levensbeschouwing en Geestelijke Volksgezondheid aan de Faculteit Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap van de Rijksuniversiteit Groningen;
- Prof. dr. H.C. (Hijme) Stoffels, emeritus hoogleraar Sociologie van Kerk en Godsdienst aan de Faculteit Religie en Theologie van de Vrije Universiteit Amsterdam;
- Dr. M. (Mariëtte) van den Hoven, universitair hoofddocent aan Ethiek Instituut van het Departement Filosofie en Religiewetenschap van de Universiteit Utrecht;
- Prof. dr. J.T. (Thijl) Sunier, hoogleraar Antropologie van Religie aan de Faculteit van Sociale Wetenschappen van de Vrije Universiteit Amsterdam;
- A. (Annemarie) Foppen, MSc, alumna van de masteropleiding Theology and Religious Studies (research) en van de masteropleiding Policy, Communication and Organisation; promovenda Religie en Leiderschap aan de Vrije Universiteit Amsterdam [student-lid].

Het panel werd ondersteund door dr. F. (Floor) Meijer, die optrad als secretaris.

WERKWIJZE VAN HET PANEL

De beoordeling van de bacheloropleiding en masteropleiding Theologie aan de Faculteit der Filosofie, Theologie en Religiewetenschappen van de Radboud Universiteit was onderdeel van de visitatiegroep Religie en Theologie. Wegens de grootte van het aantal deelnemende instellingen, is het cluster opgedeeld in het "grote" cluster, de reguliere instellingen, en het "kleine" cluster, de particuliere instellingen. De visitatie van de bacheloropleiding Religiewetenschappen aan de Universiteit Leiden viel binnen het grote cluster.

Van september 2019 tot en met januari 2020 beoordeelde het panel van het grote cluster, in verschillende samenstellingen, in totaal 22 opleidingen aan zeven universiteiten. Het grote cluster bestond uit de volgende deelnemende instellingen: Vrije Universiteit Amsterdam, Rijksuniversiteit Groningen, Universiteit Utrecht, Universiteit van Amsterdam, Universiteit Leiden, Radboud Universiteit en Universiteit van Tilburg.

Het grote cluster Religie en Theologie heeft de logistieke en praktische begeleiding van de visitatie en de rapportage uitbesteed aan evaluatiebureau QANU. Dr. A.H.A.M. (Alexandra) Paffen begeleidde het cluster als coördinator van QANU. Alexandra Paffen, A.P. (Anke) van Wier MA., dr. F. (Floor) Meijer, drs. L.C. (Linda) te Marvelde, en dr. J. (Jetje) De Groof traden op als secretaris in het cluster Religie en Theologie.

Tijdens de visitatie van de Radboud Universiteit heeft dr. F. (Floor) Meijer het panel ondersteund. Zij is door de NVAO als secretaris gecertificeerd.

Het visitatiepanel

Bij de samenstelling van het visitatiepanel is rekening gehouden met de expertise, beschikbaarheid en onafhankelijkheid van de panelleden. Het visitatiepanel bestond uit de volgende leden:

- Prof. dr. M. (Marc) Vervenne, emeritus hoogleraar Bijbelwetenschap aan de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen van de KU Leuven en ere-rector magnificus van de KU Leuven (België) [voorzitter];
- Prof. dr. T.H. (Hetty) Zock, bijzonder hoogleraar Levensbeschouwing en Geestelijke Volksgezondheid aan de Faculteit Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap van de Rijksuniversiteit Groningen;
- Prof. dr. H.C. (Hijme) Stoffels, emeritus hoogleraar Sociologie van Kerk en Godsdienst aan de Faculteit Religie en Theologie van de Vrije Universiteit Amsterdam;
- Dr. M. (Mariëtte) van den Hoven, universitair hoofddocent aan Ethiek Instituut van het Departement Filosofie en Religiewetenschap van de Universiteit Utrecht;
- Prof. dr. P.A.P. (Patrick) Nullens, hoogleraar Systematische Theologie aan de Evangelische Theologische Faculteit Leuven (België);
- Prof. dr. A.F. (Ab) de Jong, hoogleraar Vergelijkende Godsdienstwetenschap aan de Faculteit Geesteswetenschappen van de Universiteit Leiden;
- Prof. dr. C. (Camilla) Adang, hoogleraar Islamitische Studies aan het Departement Arabic and Islamic Studies van Tel Aviv University (Israël);
- T.A.J.H. (Tom) van Vilsteren MA, hoofdkrijgsmachtaalmoezenier bij Diensten Geestelijke Verzorging van het Ministerie van Defensie;
- Dr. D.J. (David) Bos, docent Sociologie aan de Faculteit der Maatschappij- en Gedragwetenschappen van de Universiteit van Amsterdam;
- Prof. dr. J.T. (Thijl) Sunier, hoogleraar Antropologie van Religie aan de Faculteit van Sociale Wetenschappen van de Vrije Universiteit Amsterdam;
- Prof. dr. M.G.K. (Mirjam) van Veen, hoogleraar Kerkgeschiedenis aan de Faculteit Godgeleerdheid van de Vrije Universiteit Amsterdam;
- Prof. dr. T (Todd) Weir, universitair hoofddocent Geschiedenis van het Christendom en Moderne Cultuur aan de Faculteit Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap van de Rijksuniversiteit Groningen;
- Drs. J. (Jochem) Quartel, Vakdidacticus godsdienst/levensbeschouwing aan de Faculteit der Gedrags- en Bewegingswetenschappen (team voortgezet onderwijs) aan de Vrije Universiteit Amsterdam;
- A. (Annemarie) Foppen MSc, alumna van de masteropleiding Theology and Religious Studies (research) en van de masteropleiding Policy, Communication and Organisation; promovenda Religie en Leiderschap aan de Vrije Universiteit Amsterdam [student-lid];
- S. (Simone) Landman BA, masterstudent Bijbelse Exegese (Theologie) aan de Radboud Universiteit [student-lid];
- L.L.M. (Laura) Rolsma BA, alumna van de bacheloropleiding Religiewetenschappen aan de Rijksuniversiteit Groningen en momenteel masterstudent Politicologie aan de Universiteit Leiden [student-lid].

Vorbereiding

Op 19 december 2018 vond de voorzitterstraining plaats. Daarbij informeerde QANU de panelvoorzitter over zijn rol tijdens de visitatie(s). Ook is hij geïnformeerd over de van toepassing zijnde beoordelingskaders, de werkwijze en de planning van bezoeken en rapportage. Het panel kwam voor de eerste keer bijeen in een startvergadering op 7 augustus 2019 waarin de beoordelingskaders, het visitatieproces en de planning aan bod kwamen. Tevens is een werkwijze voor de visitaties afgesproken.

De coördinator stelde een bezoekprogramma op in overleg met de contactpersonen van de faculteit. De faculteit selecteerde vervolgens voor elke gespreksronde representatieve gesprekspartners. Het bezoekprogramma is in dit rapport opgenomen als bijlage 4.

In de aanloop naar het visitatiebezoek aan de Radboud Universiteit ontving QANU de zelfevaluatie-rapporten van de opleiding(en) en stuurde deze door aan de panelleden. De coördinator en panelvoorzitter maakten een selectie van 15 eindwerken van elk van de te beoordelen opleidingen. Deze eindwerken zijn geselecteerd uit een lijst van afgestudeerden over de periode 2018-2019. Daarbij hielden de coördinator en voorzitter rekening met variatie in onderwerpkeuze, afstudeervariant, begeleiding en beoordeling.

De panelleden bestudeerden het zelfevaluatie-rapport, de eindwerken en de bijbehorende beoordelingsformulieren en stuurden hun bevindingen op naar de secretaris. De secretaris verzamelde de vragen en opmerkingen van het panel in een document en verspreidde dit onder de panelleden.

Voorafgaand aan het bezoek hield het panel een vooroverleg waarin de voorlopige bevindingen naar aanleiding van de zelfevaluatie-rapporten, de gelezen scripties en de taakverdeling ter sprake kwamen.

Bezoek

Het visitatiebezoek aan de Radboud Universiteit vond plaats op 14, 15 en 16 januari 2020. Tijdens het bezoek bestudeerde het panel aanvullend materiaal. Een overzicht van dit materiaal is te vinden in bijlage 5. Het panel sprak met studenten en docenten, het management en verantwoordelijken, de studieadviseur, alumni en vertegenwoordigers van de examencommissie. Tevens bood het panel studenten en docenten de gelegenheid om informeel met het panel te spreken tijdens een inloopsprekkuur. Van deze gelegenheid heeft één persoon gebruik gemaakt. De bevindingen zijn door het panel meegenomen in de gesprekken.

Het panel beëindigde het bezoek met een intern overleg om de voorlopige bevindingen te formuleren. Ter afsluiting van het bezoek gaf de voorzitter een publieke mondelinge toelichting, waarin hij de voorlopige indrukken en algemene observaties van het panel presenteerde.

Consistentie en ijking

De consistentie in de beoordeling is op diverse manieren geborgd:

1. Het panel is zodanig samengesteld dat de voorzitter en een aantal panelleden bij meerdere visitatiebezoeken aanwezig was/waren.
2. De coördinator was aanwezig bij het opstellen van de voorlopige bevindingen aan het eind van elk bezoek;

Rapportage

De secretaris schreef een conceptrapport op basis van de bevindingen van het panel en legde dat vervolgens voor aan de coördinator voor een collegiale toets. Daarna heeft de voorzitter het ontwerp van rapport doorgenomen en aangevuld, om het vervolgens voor te leggen aan de andere panelleden met het verzoek het rapport te bekijken en van feedback te voorzien. Na verwerking van de feedback en na akkoord van het panel stuurde de coördinator het rapport naar de faculteit met het verzoek om feitelijke onjuistheden te melden. De feitelijke onjuistheden zijn na overleg tussen de coördinator en de voorzitter door de secretaris gecorrigeerd. Vervolgens heeft het panel het rapport vastgesteld en heeft de secretaris het toegestuurd aan de Faculteit en aan het College van Bestuur van de universiteit.

Definitie oordelen

In overeenstemming met het Beoordelingskader voor de beperkte opleidingsbeoordeling van de NVAO heeft het panel de volgende definitie voor de beoordeling van de afzonderlijke standaarden gehanteerd:

Basiskwaliteit

De kwaliteit die in internationaal perspectief redelijkerwijs mag worden verwacht van een *associate degree*-, bachelor- of masteropleiding binnen het hoger onderwijs.

Voldoet

De opleiding voldoet op de standaard aan basiskwaliteit.

Voldoet ten dele

De opleiding voldoet in belangrijke mate aan basiskwaliteit op de standaard maar er zijn verbeteringen nodig om volledig aan de standaard te voldoen.

Voldoet niet

De opleiding voldoet niet aan basiskwaliteit op de standaard.

In overeenstemming met het Beoordelingskader voor de beperkte opleidingsbeoordeling van de NVAO heeft het panel de volgende definities gehanteerd voor de beoordeling van de opleiding als geheel:

Positief

Op alle standaarden 'voldoet'.

Positief onder voorwaarden

Standaard 1 'voldoet' en maximaal op twee standaarden een 'voldoet ten dele' waarbij het panel het opleggen van voorwaarden adviseert.

Negatief

In de volgende situaties:

- 'voldoet niet' op een of meer standaarden;
- 'voldoet ten dele' op standaard 1;
- 'voldoet ten dele' op een of twee standaarden waarbij het panel niet adviseert om voorwaarden op te leggen;
- op drie of meer standaarden 'voldoet ten dele'.

SAMENVATTEND OORDEEL VAN HET PANEL

Beoogde leerresultaten

Het panel kan zich vinden in de profilering van de bacheloropleiding Religiewetenschappen en de nauw daarop aansluitende masteropleiding Theologie en Religiewetenschappen van de Radboud Universiteit (RU). De bacheloropleiding heeft een duidelijk profiel dat uitgaat van een brede benadering, met aandacht voor het vergelijkend perspectief en de pluriformiteit van wetenschappelijke perspectieven en methodische benaderingen, kenmerkend voor religiewetenschappen. Studenten kunnen kiezen tussen twee maatschappelijk relevante specialisaties: Religiestudies en Islamstudies. Met vijf specialisaties, waarvan drie onderzoeksgericht (Religiewetenschappen, Islamstudies, Theology) en twee beroepsgericht (Religie en Beleid, Geestelijke Verzorging), borduurt de masteropleiding voort op de bacheloropleiding. De breedte van het masterprofiel vindt het panel een sterk aspect, al tekent het wel aan dat de inbedding en eigenheid van de specialisatie Theology, die als enige van de specialisaties Engelstalig is en een theologische insteek heeft, nog meer aandacht vraagt.

De geformuleerde eindtermen sluiten aan bij de profielkeuzes. Inhoud, niveau en oriëntatie van de eindtermen acht het panel passend en in lijn met internationale vereisten. Wel vindt het panel dat beide sets van eindtermen vrij algemeen geformuleerd zijn en aan kracht kunnen winnen door verdere concretisering. In tegenstelling tot de twee bachelorspecialisaties kennen de vijf (juist erg van elkaar verschillende) masterspecialisaties geen eigen, aanvullende eindtermen. Ter bevordering van de consistentie van bachelor- en masteropleiding, en om meer richting te geven aan het specialisatiespecifieke onderwijsprogramma en de toetsing daarvan, raadt het panel aan om ook voor de masterspecialisaties aanvullende eindtermen op te stellen.

Onderwijsleeromgeving

Het panel oordeelt dat curriculum, leeromgeving en docenten het studenten mogelijk maken om de beoogde leerresultaten van de bacheloropleiding Religiewetenschappen en de masteropleiding Theologie en Religiewetenschappen te realiseren. Beide onderwijsprogramma's zijn logisch opgebouwd en van overtuigende inhoudelijke kwaliteit. Alle relevante aspecten komen op een passend niveau aan de orde en er bestaat een duidelijk verband met het onderzoek van de kernleerstoelen. Naar actuele maatschappelijke ontwikkelingen gaat zowel in de bachelor- als in de masteropleiding veel aandacht uit, al constateert het panel dat studenten dit nog niet altijd herkennen. Mede dankzij het ruime specialisatie- en minoraanbod hebben studenten een grote keuzevrijheid.

De grotendeels Nederlandstalige bacheloropleiding (180 EC) en haar onderliggende specialisaties Religiestudies en Islamstudies zijn opgebouwd langs drie heldere leerlijnen. Dit komt de samenhang van de opleiding volgens het panel ten goede. Op een aantal vlakken heeft de opleiding in de afgelopen jaren verbeteringen gerealiseerd. Zo is het majorprogramma door het beperken van de minorruimte verstevigd en is de aandacht voor loopbaanoriëntatie, in lijn met de wensen van studenten, vergroot. Ook het instellen van een 'scriptiewerkplaats' die het proces van het schrijven van het eindwerkstuk stroomlijnt, vindt het panel een goede ontwikkeling. Tegelijk wijst het panel er echter op dat de individuele begeleiding van studenten tijdens het scriptieproces de nodige aandacht verdient. Een daarbij aansluitend aandachtspunt is het wat fragmentarische methodenonderwijs. Het panel stelt vast dat de specialisaties dit onderwijs verschillend uitwerken, waarbij Islamstudies minder (en later) aandacht besteedt aan methoden en technieken dan Religiestudies. Voor beide specialisaties geldt dat de methodische leerlijn verder kan worden geëxpliciteerd.

De eenjarige, eveneens grotendeels Nederlandstalige masteropleiding (60 EC) biedt studenten met haar drie onderzoeksgerichte en twee beroepsgerichte specialisaties een aantal sterk onderscheiden en gewaardeerde keuzemogelijkheden. De verschillende opbouw en inhoud van de specialisatieprogramma's gaan volgens het panel echter wel ten koste van de samenhang van de opleiding. Gezien het feit dat alle vijf specialisaties dezelfde eindtermen delen, vindt het panel een

zekere uniformering van de specialisatieprogramma's noodzakelijk. Het beveelt de opleiding aan om een horizontale curriculumcomponent in te bouwen, die kan zorgen voor meer eenheid en onderling contact tussen studenten en docenten. Ook kunnen de invulling van het methodenonderwijs en de omvang van de scriptie meer in balans worden gebracht over de specialisaties heen. Een uitgesproken positief aspect is dat alle specialisaties stagemogelijkheden bieden, waardoor studenten zich kunnen oriënteren op de arbeidsmarkt.

De opleidingen bieden studenten een kleinschalige leeromgeving, die gericht is op laagdrempelig contact tussen studenten en docenten. Het panel krijgt de indruk dat de gehanteerde onderwijsvormen student-gecentreerd en activerend zijn; ze spelen in op de diversiteit van de studentenpopulatie en geven gelegenheid tot interactie en discussie. Wel kunnen de opleidingen voor een aantal bachelor- en mastervakken overwegen om (inleidende) hoorcolleges te vervangen door werkcolleges of practica. Studenten vinden de opleidingen in hoofdzaak voldoende studeerbaar, al stipten zij een aantal knelpunten aan, met name voor de masterspecialisatie geestelijke verzorging. Wat het panel betreft behoeven die punten aandacht.

Internationalisering wordt binnen de faculteit belangrijk bevonden, maar de wijze waarop dit thema gestalte krijgt, onder meer in studentenmobiliteit, is nog betrekkelijk gelimiteerd. Het panel waarschuwt voor een te smalle benadering van internationalisering gericht op het gebruik van het Engels als onderwijstaal en op het binnenhalen van internationale studenten. Wat het panel betreft, mag meer nadruk komen te liggen op de vakinhoudelijke meerwaarde van een breed internationaal perspectief. Het breekt daarbij ook een lans voor meertaligheid, die kan zorgen voor een rijkere leerervaring en ruimere internationale beroepspectieven.

Over de kwaliteit en toewijding van het docententeam is het panel positief. Docenten zijn experts binnen hun vakgebied en beschikken over de vereiste didactische expertise. Wel zouden docenten naar de mening van het panel meer als groep kunnen opereren. Het lijkt raadzaam om de kennis van het curriculum als geheel onder docenten te vergroten, waarmee mogelijk ook het gezamenlijke eigenaarschap daarvan toeneemt.

Toetsing

Het panel is van oordeel dat beide opleidingen adequate uitgangspunten voor de toetsing kennen, die gericht zijn op het bevorderen van de betrouwbaarheid, de validiteit, de bruikbaarheid en de transparantie van toetsing. De gekozen toetsvormen zijn adequaat en sluiten aan bij te toetsen leerdoelen, maar de opleidingen kunnen wat het panel betreft wel streven naar meer diversiteit van toetsvormen, een betere spreiding van toetsmomenten en een goede balans tussen formatieve en summatieve toetsing. De meeste vakken kennen meer dan één toetsmoment en de beoordeling geschiedt aan de hand van antwoordmodellen en checklists. Bestudeerde voorbeeldtoetsen uit de bacheloropleiding suggereren dat er in de praktische uitwerking van principes van validiteit en betrouwbaarheid nog verdere verbetering mogelijk is. Het panel raadt daarom aan om de nu nog wat vrijblijvend opgezette intercollegiale toetsing te verstevigen en als docententeam vaker te bespreken wat men van een goede toets verwacht.

Waar de beoordelingsprocedure van eindwerken voor de masteropleiding in grote lijnen adequaat in elkaar steekt, ziet het panel voor de bacheloropleiding enkele verbetermogelijkheden. Het raadt onder meer aan om een bachelorwerkstuk pas naar de tweede beoordelaar te sturen zodra de eerste beoordelaar heeft vastgesteld dat het aan de kwaliteitseisen voldoet. In de beoordeling van bachelor- en mastereindwerken trof het panel enige inconsistenties aan. Zowel onder de bestudeerde bachelor- als mastereindwerken bevond zich naar het oordeel van het panel één ten onrechte als voldoende beoordeeld eindwerk. De inzichtelijkheid van de beoordeling liet in meerdere gevallen te wensen over. Volgens het panel pleiten deze conclusies onder andere voor een intensivering van de dialoog die over scriptiebeoordeling gevoerd moet worden, bijvoorbeeld door het periodiek organiseren van kalibratiesessies met docenten.

De gezamenlijke examencommissie maakt, naar het panel vaststelt, ernstig werk van de borging van de toetskwaliteit van de afzonderlijke cursussen. Per semester beoordeelt de examencommissie een substantiële selectie van toetsdossiers. Eenzelfde consistente, consciëntieuze aanpak bestaat nog niet voor de kwaliteitsborging van het gerealiseerde eindniveau. Voor de bacheloropleiding ontbreken activiteiten rond het borgen van de scriptiekwaliteit vrijwel geheel. Voor de masteropleiding geldt dat deze systematischer en consequenter kunnen worden vormgegeven. Een bijkomende tekortkoming is dat de examencommissie zich er niet periodiek van vergewist dat alle eindtermen daadwerkelijk op het juiste niveau aan bod komen in het studieprogramma. Met name voor de masteropleiding, met haar vijf sterk uiteenlopende specialisaties, vindt het panel dit bezwaarlijk.

Het panel meent op grond van zijn bevindingen over de nog ontbrekende, dan wel ontoereikende kwaliteitsborging van eindwerken dat de beide opleidingen vooralsnog niet voldoen aan de criteria voor een positief oordeel op Standaard 3. Voorwaarden die de opleidingen wat het panel betreft binnen twee jaar moeten realiseren om alsnog een positief oordeel op deze Standaard te kunnen ontvangen zijn:

- (1) het ontwikkelen en implementeren van een adequate borgingsprocedure voor de kwaliteit van de eindwerken;
- (2) het periodiek controleren door de examencommissie dat het programma van alle specialisaties de eindtermen op het juiste niveau aan bod laat komen.

Hoewel de opleidingen nog belangrijke stappen te zetten hebben, vertrouwt het panel er op grond van de gesprekken met betrokkenen op dat deze goede en snelle voortgang zullen boeken.

Gerealiseerde leerresultaten

Het panel stelt op grond van steekproeven van vijftien bachelorwerkstukken en vijftien masterscripties vast dat studenten de eindtermen van de opleidingen realiseren. Zowel in de bachelor- als in de masteropleiding trof het panel één onvoldoende eindwerk aan, maar het gaat er vanuit dat hier sprake is van uitzonderingen. De overgrote meerderheid van de studenten presteert in de eindwerken naar behoren. Het panel merkt op dat studenten veelal interessante en originele onderwerpen bestuderen, heldere onderzoeksvragen stellen, relevante literatuur en bronnen gebruiken, en hun bevindingen daaromtrent netjes formuleren. Een minder sterk punt is de onderbouwing en operationalisering van de gekozen methode. Met name in de bacheloropleiding kunnen het onderwijs in onderzoeksvaardigheden en de begeleiding sterker inzetten op het belang van een goede keuze en adequaat gebruik van methoden.

Afgestudeerden van de bacheloropleiding stromen veelal door naar de aansluitende masteropleiding Theologie en Religiewetenschappen. Na het behalen van de mastergraad komen zij vaak terecht in onderwijs, zakelijke dienstverlening of welzijnswerk. Volgens de Nationale Alumni Enquête ervaren lang niet alle alumni een directe link tussen hun opleiding en werkkring, maar alumni met wie het panel sprak wisten toch actieve verbindingen te leggen. Het panel raadt aan om als faculteit nauwer zicht te houden op alumni en hen actiever en systematischer bij de opleidingen te blijven betrekken. Als ambassadeurs van de opleiding kunnen alumni grote diensten bewijzen in het werven van nieuwe studenten en het creëren van kansen voor zittende studenten, maar ook in de reflectie over de studieprogramma's.

Het panel beoordeelt de Standaarden uit het Beoordelingskader voor de beperkte opleidingsbeoordeling als volgt:

Bacheloropleiding Religiewetenschappen

Standaard 1: Beoogde leerresultaten	voldoet
Standaard 2: Onderwijsleeromgeving	voldoet
Standaard 3: Toetsing	voldoet ten dele
Standaard 4: Gerealiseerde leerresultaten	voldoet

Algemeen eindoordeel

positief onder
voorwaarden

Masteropleiding Theologie en Religiewetenschappen

Standaard 1: Beoogde leerresultaten

voldoet

Standaard 2: Onderwijsleeromgeving

voldoet

Standaard 3: Toetsing

voldoet ten dele

Standaard 4: Gerealiseerde leerresultaten

voldoet

Algemeen eindoordeel

positief onder
voorwaarden

De voorzitter, Prof. dr. M. (Marc) Vervenne, en de secretaris, dr. F. (Floor) Meijer, van het panel verklaren hierbij dat alle panelleden kennis hebben genomen van dit rapport en instemmen met de hierin vastgestelde oordelen. Zij verklaren ook dat de beoordeling in onafhankelijkheid heeft plaatsgevonden.

Datum: 11 juni 2020

ORGANISATORISCHE CONTEXT

De Faculteit der Filosofie, Theologie en Religiewetenschappen (FTR) van de Radboud Universiteit (RU) biedt in totaal acht opleidingen aan. Vier van deze opleidingen, twee bachelor- en twee masteropleidingen, betreffen het domein van theologie en religiewetenschappen. Zij maakten deel uit van het Cluster Theologie en Religie. De panelbevindingen en -oordelen over deze vier opleidingen zijn opgenomen in twee beoordelingsrapporten. Het voorliggende rapport behandelt de driejarige Nederlandstalige bacheloropleiding Religiewetenschappen en de daarop aansluitende grotendeels Nederlandstalige eenjarige masteropleiding Theologie en Religiewetenschappen (60 EC).

De faculteit FTR is georganiseerd in tien kernleerstoelen, waarvan zes op het terrein van theologie en religiewetenschappen. Alle relevante zaken met betrekking tot onderwijs komen aan de orde in het reguliere overleg van het onderwijsmanagementteam van de faculteit. Hierin hebben onder meer de facultaire onderwijsdirecteur en de coördinatoren van de verschillende opleidingen zitting. De faculteit kent twee examencommissies, één voor de filosofie-opleidingen en één voor de opleidingen in het domein theologie en religiewetenschappen. Daarnaast zijn er vier opleidingscommissies, waarvan één voor de beide opleidingen Theologie en één voor de beide opleidingen Religiewetenschappen.

De RU biedt de bacheloropleiding Religiewetenschappen en de masteropleiding Theologie en Religiewetenschappen zowel in voltijd- als deeltijd aan. Het programma van beide varianten is identiek, maar waar een studiejaar in de voltijdvariant 60 EC omvat, is dit in de deeltijdvariant maximaal 30 EC. De bevindingen en oordelen in dit rapport hebben betrekking op beide varianten, tenzij anders is aangegeven.

BEHANDELING VAN DE STANDAARDEN UIT HET BEOORDELINGSKADER VOOR DE BEPERKTE OPLEIDINGSBEOORDELING

Standaard 1: Beoogde leerresultaten

De beoogde leerresultaten passen bij het niveau en de oriëntatie van de opleiding en zijn afgestemd op de verwachtingen van het beroepenveld en het vakgebied en op internationale eisen.

Bevindingen

Profilering

In de Nederlandstalige bacheloropleiding Religiewetenschappen neemt geleefde religie een centrale plaats in. Studenten bestuderen er actuele ontwikkelingen rond de vijf wereldreligies (jodendom, christendom, islam, hindoeïsme en boeddhisme) en rond een aantal nieuwe religieuze bewegingen. De opleiding kent volgens het zelfevaluatie-rapport drie inhoudelijke uitgangspunten: (1) de opleiding wil studenten over de volle breedte laten kennismaken met het verschijnsel religie; (2) de opleiding is gericht op vergelijking en oordeelsvorming; (3) de opleiding legt de focus op de pluriformiteit van wetenschappelijke perspectieven en methodische benaderingen. Vier methoden uit de geesteswetenschappen en de sociale wetenschappen krijgen expliciete aandacht, te weten de literaire, de historische, de hermeneutische en de empirische benadering. Volgens het zelfevaluatie-rapport zijn deze benaderingen ook in de onderzoeksprogramma's van de faculteit terug te vinden. Direct bij inschrijving maken studenten een keuze tussen twee specialisaties: Religiestudies en Islamstudies. Waar de eerste specialisatie breed aandacht vraagt voor het verschijnsel religie, focust de laatste op één specifieke religieuze traditie. Studenten islamstudies verwerven de basisbeginselen van het Arabisch, bestuderen de Koran en leren de hedendaagse islam te bezien vanuit de actuele situatie in het Midden-Oosten.

Wat het panel betreft, heeft de bacheloropleiding een duidelijk eigen profiel dat aansluit bij het domeinspecifiek referentiekader Theologie en Religiewetenschappen (zie bijlage 1). Het panel waardeert de keuze voor twee maatschappelijk relevante specialisaties, die aansluiten bij de in de facultaire kernleerstoelen aanwezige expertise. De reikwijdte en insteek van die beide specialisaties verschillen weliswaar, maar de drie inhoudelijke uitgangspunten gelden voor beide. De specialisatie Islamstudies, die voortkomt uit de vroegere bacheloropleiding Islam en Arabisch van de Faculteit der Letteren, heeft binnen de bacheloropleiding Religiewetenschappen een goede thuisbasis gevonden. Samen vormen de drie genoemde uitgangspunten, volgens het panel, een mooi en onderscheidend geheel, al is het combineren van de vier genoemde methodische benaderingen ook elders vrij gebruikelijk. Inhoudelijke componenten en vergelijkend-analytische componenten vindt het panel in het profiel goed in balans. Het stelt bovendien vast dat het profiel nauw aansluit bij de interesses van studenten. In een gesprek met studenten kwam naar voren dat zij zich onder meer tot de opleiding van de RU aangetrokken voelden door de nadruk op geleefde religie in het hier en nu. Veel studenten zijn, naar het panel begreep, met name geïnteresseerd in de hedendaagse rol van religie en haar wisselwerking met de huidige samenleving als geheel. Een specifiek punt waarvoor het panel zijn waardering wil uitspreken is de taalverwervingscomponent in de specialisatie Islamstudies. Weliswaar is de RU niet uniek in het aanleren van Arabisch, maar wat het panel betreft heeft dit talenonderwijs binnen Islamstudies toch een sterke meerwaarde.

De masteropleiding Theologie en Religiewetenschappen stelt zich ten doel om studenten verder te bekwamen in de wetenschappelijke bestudering van het verschijnsel religie. In de vijf masterspecialisaties kunnen studenten hun kennis van verschillende religieuze tradities en van verschillende wetenschappelijke methodische benaderingen verder aanvullen en verdiepen. De aangeboden specialisaties vallen grofweg uiteen in twee categorieën, namelijk onderzoeksgericht en beroepsgericht. Studenten die hun vaardigheden op het vlak van academisch onderzoek willen

aanscherpen kunnen kiezen voor de Nederlandstalige specialisaties Religiestudies en Islamstudies, of voor de Engelstalige specialisatie Theology. Studenten die zich willen richten op een specifiek beroepenveld kunnen terecht in de Nederlandstalige specialisaties Religie en Beleid en Geestelijke Verzorging.

Het profiel van de masteropleiding Theologie en Religiewetenschappen acht het panel passend. Het masterprofiel vormt een logisch vervolg op dat van de bacheloropleiding Religiewetenschappen en is in lijn met het domeinspecifiek referentiekader Theologie en Religiewetenschappen (zie bijlage 1). De breedte van het profiel als zodanig vindt het panel een positief aspect. De opleiding bedient zowel studenten die interesse hebben in een breed religiewetenschappelijk perspectief als studenten die zich willen verdiepen in één specifieke wereldreligie (islam, christendom). Daarnaast zijn ook studenten die een zeer concrete, beroepsgerichte masteropleiding willen volgen hier op hun plaats. In een gesprek met het panel bevestigden masterstudenten dat deze ruime keuzemogelijkheden en verschillende benaderingen hen aanspreken en meewogen in de beslissing om voor de Nijmeegse opleiding te kiezen.

Bij de breedte van de masteropleiding tekent het panel aan dat het belangrijk is in het profiel van de verschillende specialisaties voldoende verbindende elementen in te bouwen die door de specialisaties heen lopen. Met name de recent gestarte specialisatie Theology is vanwege haar christelijk-theologische benadering een ietwat vreemde eend in de bijt. Dat de specialisatie Theology in externe communicatie en interne verslagen duidelijk als separate eenheid is neergezet, kan de indruk van ongelijkvormigheid wekken, terwijl het gaat om een specialisatie binnen een en dezelfde masteropleiding. Daarnaast is tijdens de visitatie vermeld dat deze eenjarige specialisatie Theology concurreert met de driejarige masteropleiding Theologie van de RU, wat het panel een onwenselijke situatie lijkt. Het panel beveelt aan om het uitstroomprofiel van de eenjarige specialisatie Theology duidelijk af te zetten tegen dat van de driejarige opleiding Theologie, zodat de respectievelijke doelgroepen meer afgebakend kunnen worden en er gerichte werving kan plaatsvinden. Deze behoefte kwam ook duidelijk naar voren in de gesprekken met studenten.

Een sterk aspect van de masteropleiding Theologie en Religiewetenschappen is dat zij twee beroepsgerichte specialisaties aanbiedt. Mede door deze beroepsgerichtheid ligt de keuze voor het Nederlands als opleidingstaal voor de hand. Het Nederlandstalig karakter van de opleiding is, naar het panel vaststelt, bovendien onderscheidend ten opzichte van verschillende zusterinstellingen die gelijkaardige masteropleidingen inmiddels in het Engels aanbieden.

Beoogde leerresultaten

Het panel heeft de beoogde leerresultaten (hierna: eindtermen) van de bacheloropleiding Religiewetenschappen en de masteropleiding Theologie en Religiewetenschappen bestudeerd. Overzichten daarvan zijn opgenomen in bijlage 2.

De bacheloropleiding heeft haar eindtermen onderverdeeld in vijf categorieën (kennis en inzicht; toepassen van kennis en inzicht; oordeelsvorming; beroepsvaardigheden; leervaardigheid) die zijn gebaseerd op de vijf Dublin-descriptoren. De eindtermen zijn bovendien gerelateerd aan de eindtermen uit het domeinspecifiek referentiekader. Tien eindtermen gelden voor beide specialisaties. Daarnaast hebben Religiestudies en Islamstudies elk vier eigen eindtermen opgesteld binnen de categorie kennis en inzicht. Dit laatste gebeurde op advies van het vorige visitatiepanel (2013), dat één gezamenlijke set eindtermen voor beide specialisaties te weinig richtinggevend en profilerend vond. Ook zijn in het academisch jaar 2019-2020 onder de noemer 'beroepsvaardigheden' enkele belangrijke algemene academische en professionele vaardigheden opgenomen, zoals communicatie (eindterm 4a), samenwerking (eindterm 4b) en het omgaan met feedback (eindterm 4c). Het panel vindt dit passende aanvullingen. Niveau, oriëntatie en inhoud van de eindtermen voldoen wat het panel betreft aan de algemene, internationaal geaccepteerde eisen die gesteld worden aan een wo-bacheloropleiding. De eindtermen mogen wat het panel betreft iets actiever en preciezer worden geformuleerd. Een specifiek punt waarop het panel in dat

verband graag verduidelijking ziet, is het bereikte taalniveau van het Arabisch in de specialisatie Islamstudies.

De masteropleiding heeft haar doelstellingen geconcretiseerd in twaalf eindtermen. Deze zijn eveneens gerangschikt onder de vijf Dublin-descriptoren en verbonden met de eindtermen uit het domeinspecifiek referentiekader. Niveau, oriëntatie en inhoud van de eindtermen acht het panel in lijn met de internationale vereisten. De eindtermen reflecteren dat de masteropleiding een hoger eindniveau beoogt dan de bacheloropleiding: zij spreken bijvoorbeeld van het verwerven van 'grondige' kennis en inzicht, en van het 'gedifferentieerd (en relatief zelfstandig) toepassen' daarvan. Het panel constateert dat er geen eigen aanvullende eindtermen voor de vijf masterspecialisaties zijn opgesteld. De bestaande eindtermen zijn breed en algemeen geformuleerd (bijvoorbeeld: 'de afgestudeerde heeft grondige kennis van en inzicht in de onderzoeksmethoden en technieken van een gekozen onderzoeksgebied [...]', eindterm 1a). Bovendien sluiten de eindtermen in algemene zin beter aan bij de specialisaties Religiestudies en Islamstudies dan bij de andere drie specialisaties. Wat het panel betreft verdienen die eindtermen verdere specificatie en differentiatie. Gezien het sterk uiteenlopende karakter van de specialisaties raadt het panel aan om, in aanvulling op de gezamenlijke eindtermen, per specialisatie nader te definiëren welke specifieke kennis, inzichten en vaardigheden de student verwerft. Dat is in het bijzonder het geval voor de specialisatie Theology.

Overwegingen

Het panel kan zich vinden in de profilering van de bacheloropleiding Religiewetenschappen en de nauw daarop aansluitende masteropleiding Theologie en Religiewetenschappen. De bacheloropleiding heeft een duidelijk profiel dat uitgaat van een brede benadering, met aandacht voor het vergelijkend perspectief en de pluriformiteit van wetenschappelijke perspectieven en methodische benaderingen, kenmerkend voor religiewetenschappen. Studenten kunnen kiezen tussen twee maatschappelijk relevante specialisaties: Religiestudies en Islamstudies. Met vijf specialisaties, waarvan drie onderzoeksgericht (Religiewetenschappen, Islamstudies, Theology) en twee beroepsgericht (Religie en Beleid, Geestelijke Verzorging), borduurt de masteropleiding voort op de bacheloropleiding. De breedte van het masterprofiel vindt het panel een sterk aspect, al tekent het wel aan dat de inbedding en eigenheid van de specialisatie Theology, die als enige van de specialisaties Engelstalig is en een theologische insteek heeft, nog meer aandacht vraagt.

De geformuleerde eindtermen sluiten aan bij de profielkeuzes. Inhoud, niveau en oriëntatie van de eindtermen acht het panel passend en in lijn met internationale vereisten. Wel vindt het panel dat beide sets van eindtermen vrij algemeen geformuleerd zijn en aan kracht kunnen winnen door verdere concretisering. In tegenstelling tot de twee bachelorspecialisaties kennen de vijf (juist erg van elkaar verschillende) masterspecialisaties geen eigen, aanvullende eindtermen. Ter bevordering van de consistentie van bachelor- en masteropleiding, en om meer richting te geven aan het specialisatiespecifieke onderwijsprogramma en de toetsing daarvan, raadt het panel aan om ook voor de masterspecialisaties aanvullende eindtermen op te stellen.

Conclusie

Bacheloropleiding Religiewetenschappen: het panel beoordeelt Standaard 1 als 'voldoet'.

Masteropleiding Theologie en Religiewetenschappen: het panel beoordeelt Standaard 1 als 'voldoet'.

Standaard 2: Onderwijsleeromgeving

Het programma, de onderwijsleeromgeving en de kwaliteit van het docententeam maken het voor de instromende studenten mogelijk de beoogde leerresultaten te realiseren.

Bevindingen

Curriculum bacheloropleiding

Het driejarige bachelorcurriculum (180 EC) is opgebouwd uit vakken van 5 EC. Het omvat een major (135 EC) en een minor (45 EC). De beide specialisaties – Religiestudies en Islamstudies – kennen een gedeeld kerncurriculum (80 EC). De overige vakken zijn specialisatie-specifiek. Het programma van de bacheloropleiding religiewetenschappen is opgebouwd langs drie leerlijnen: een inhoudelijke of disciplinaire leerlijn; een methodische leerlijn, waarin de literaire, hermeneutische, historische en empirische benadering aan bod komen; en een leerlijn gericht op algemene academische vaardigheden. Een schematisch overzicht van het curriculum is opgenomen in bijlage 3.

In de drie opleidingsjaren verschuift de focus geleidelijk van inleiding naar verdieping en vervolgens naar toepassing van verworven kennis en inzichten. Het eerste jaar bestaat grotendeels uit inleidende vakken waarin studenten leren om het verschijnsel religie te herkennen en af te bakenen. Naast gezamenlijke inleidingen in onder meer de Abrahamitische religies bevat dit studiejaar ook aparte inleidingen voor beide specialisaties. Studenten Religiestudies volgen bijvoorbeeld vakken over de Aziatische religies en over nieuwe religieuze bewegingen, terwijl studenten Islamstudies kennismaken met geschiedenis, religie en cultuur van het Midden-Oosten en starten met de verwerving van het Arabisch. Algemene academische vaardigheden komen aan de orde in het gedeelde vak *Academische vaardigheden*. Het tweede jaar is verdiepend van aard en gericht op de toepassing van kennis en inzichten. Drie gemeenschappelijke vakken over bronteksten reiken studenten de literaire en hermeneutische methoden aan om de heilige geschriften van de Abrahamitische religies te analyseren. Daarnaast zijn er voor studenten Religiestudies onder meer vakken over de bronteksten van de Aziatische religies en verdiepende vakken over het gebruik van een sociaalwetenschappelijk perspectief in de religiewetenschappen. Studenten Islamstudies bestuderen ondertussen klassieke en moderne Arabische en islamitische teksten, en verdiepen zich verder in het Midden-Oosten en zijn relatie met Europa. In het derde jaar ligt de nadruk op het toepassen van eerder verworven kennis en inzicht, met het oog op oordeelsvorming. Een vergelijkend perspectief neemt daarbij een belangrijke plaats in: studenten worden geacht om vraagstukken te kunnen bestuderen vanuit verschillende methodische benaderingen en verschillende contexten, alsmede vanuit een binnen- en een buitenperspectief, waaronder men respectievelijk verstaat het gelovige zelfverstaan en de benadering van de buitenstaander. De nadruk op oordeelsvorming komt tot uitdrukking in individuele derdejaarsvakken en in het bijzonder in de *Werkplaats bachelor eindwerkstuk*. Daarin verricht de student samen met andere studenten (ook van de bacheloropleiding Theologie) en onder begeleiding van een docent een beperkt onderzoek, met een eindwerkstuk (10 EC) als resultaat.

Wat het panel betreft vertoont het curriculum een logische opbouw en een heldere samenhang tussen de specialisaties. De drie leerlijnen zijn zorgvuldig bepaald, met een stevige verbinding in de gemeenschappelijke componenten. Wel bleek uit de documentatie dat de opleiding en haar studenten de opbouw uit relatief kleine vakken (5 EC) als versnipperend ervaren, waarbij studenten ook opmerken dat vakken regelmatig van plaats wisselen binnen de opleiding. De faculteit overweegt om de samenhang tussen vakken verder te verstevigen door een of twee grotere projectvakken (10 EC) te introduceren, waarin studenten in werkgroepen en onder begeleiding van een team docenten een beperkt onderzoek uitvoeren naar de rol van religie in de hedendaagse samenleving. Dit lijkt het panel een passende suggestie. Een recente verbetering is dat de omvang van de minoren beperkt is ten gunste van het majorprogramma. Het vorige panel (2013) constateerde dat de samenhang en de diepgang van de opleiding te lijden hadden onder de riant keuzeruimte. Dit is adequaat opgelost door de major met ingang van het academisch jaar 2017-2018 uit te breiden van 120 naar 135 EC. Vanaf 2019-2020 is een deel van de minorruimte (15 van de 45 EC) bestemd voor een verplichte facultaire 'FTR'-minor, die in de plaats is gekomen

van het vroegere *core curriculum geesteswetenschappen*. Studenten volgen de nieuwe 'FTR-minor' samen met studenten van de andere bacheloropleidingen binnen de faculteit. De keuzeruimte blijft daarmee feitelijk beperkt tot 30 EC, een omvang die in overeenstemming is met wat elders in het land gebruikelijk is. Voor het invullen van de keuzeruimte krijgen studenten ruime mogelijkheden. Zij kunnen kiezen voor een algemene verbredingsminor, een vrije minor, een educatieve minor, een buitenlandminor of voor een van de twee door de FTR aangeboden verdiepingsminoren ('Religion, art and culture' of de 'stageminor').

De inhoud van het curriculum past naar het oordeel van het panel bij het opleidingsprofiel. Het programma is veelzijdig en actueel, met aandacht voor maatschappelijke ontwikkelingen. Lopend onderzoek van de betrokken leerstoelen klinkt er voldoende in door. In positieve zin viel het panel op dat het accent op Arabisch binnen de specialisatie Islamstudies goed is uitgewerkt. Het panel vindt taalverwerving een belangrijk aspect van het opleiden van Midden-Oostdeskundigen en acht het daarom legitiem dat andere elementen, bijvoorbeeld bronteksten, in deze specialisatie minder aandacht krijgen. Wel geeft het panel de opleiding in overweging om de opbouw van het taalvaardigheidsonderwijs nog eens onder de loep te nemen, aangezien studenten het jammer vinden dat dit onderdeel in het derde studiejaar niet meer aan de orde is. Tijdens het visitatiebezoek heeft het panel specifiek gekeken naar materiaal van de voorbeeldvakken *Methoden en technieken 1* (gezamenlijk vak, jaar 1/3) en *Anthropology of Religion* (Religiestudies, jaar 1). Inhoud en niveau van deze vakken beoordeelt het panel als passend en gedegen. Wel viel voor het antropologische vak op dat de insteek nog wat behoudend is en meer aansluiting kan krijgen bij de actuele stand van deze discipline. De bestudeerde curriculummatrix laat volgens het panel zien dat het geheel van vakken de eindtermen voldoende afdekt.

Studenten met wie het panel sprak zijn doorgaans tevreden over de inhoud van het curriculum en van individuele vakken, dat hen naar eigen zeggen een goede kennisbasis biedt in de Abrahamitische religies en de perspectieven daarop. Zij ervaren het niveau van de studie over het geheel genomen als passend. Een gebied waarop de opleiding steeds meer tegemoetkomt aan de wensen van studenten is loopbaanoriëntatie. De toekomstige loopbaanperspectieven van afgestudeerde religiewetenschappers komen inmiddels in een aantal curriculumonderdelen door de opleiding heen aan de orde. Hoewel studenten naar eigen zeggen graag zouden zien dat het zwaartepunt van de voorbereiding op de arbeidsmarkt in het derde jaar komt te liggen, is het wat het panel betreft ook belangrijk dat studenten al vroeg in de opleiding zicht krijgen op de verschillende mogelijkheden die de studie hen biedt. Een (terugkerend) bespreekpunt binnen de opleiding is de aandacht die – in lijn met het opleidingsprofiel – uitgaat naar de rol van religie in de samenleving. Studenten zien dit aspect met name terug in de vakken in het derde studiejaar – en dan vooral in de specialisatie Islamstudies. Volgens docenten is de aandacht voor de maatschappelijke actualiteit echter veel breder verspreid. Om ervoor te zorgen dat studenten dit ook gaan herkennen, raadt het panel aan om (bijvoorbeeld in de studiegids) te expliciteren hoe vakken bijdragen aan het begrip van de wisselwerking tussen religie en samenleving.

Ten aanzien van het onderwijs in onderzoeksvaardigheden viel het panel op dat het aanleren van de vier karakteristieke methoden verschillend wordt aangevlogen. Terwijl het onderwijs in de literaire, de hermeneutische en de historische methoden is geïntegreerd in thematische vakken, komen empirische methoden aan bod in twee expliciete methodenvakken: *Methoden en technieken 1* en 2. Bovendien constateert het panel dat er significante verschillen bestaan tussen de twee specialisaties. Studenten van de specialisatie islamstudies volgen alleen het eerste deel van het vak *Methoden en technieken*, en pas in het derde jaar van de opleiding. Hoewel ook het derdejaarsvak *Islam in Nederland* volgens docenten aandacht besteedt aan empirische vaardigheden, vindt het panel dat Islamstudies methodenonderwijs grondiger en tijdiger in het curriculum kan opnemen en kan verduidelijken hoe verschillende onderzoeksmethoden samenhangen met specifieke onderzoeksvragen. Het concludeert uit gesprekken en uit het studentenhoofdstuk dat studenten van beide specialisaties het methodenonderwijs niet altijd als zodanig herkennen. Het verdient dan ook aanbeveling om de methodische leerlijn sterker te expliciteren, zodat studenten beter zicht krijgen op welke vaardigheden en methodische

benaderingen waar in het programma aan de orde komen en waarom. Een bijkomend aandachtspunt is dat de leerlijn Academische Vaardigheden volgens studenten niet doorloopt na jaar 1: in latere jaren krijgen zij naar hun indruk uitsluitend feedback op de inhoud van papers en werkstukken, niet op schrijfvaardigheid. Een door de opleiding zelf aangestipt aandachtspunt betreft de keuze om in de opleiding vier methodische benaderingen (literair, historisch, hermeneutisch en empirisch) aan bod te laten komen. Het panel deelt de zorg van de opleiding dat deze breedte leidt tot versnippering en een oppervlakkige kennis en beheersing van de methoden. De verschillende methoden komen op inleidend niveau aan de orde en de opleiding moedigt studenten niet aan om (één van) de benaderingen te gebruiken in het eindwerkstuk, dat doorgaans het karakter van een literatuurstudie heeft. Om de methodologische kennis naar een hoger niveau te tillen, kan de opleiding er beter voor kiezen om studenten zich, na de generieke kennismaking, verder te laten bekwamen in één van de methoden.

Het panel wil zijn waardering uitspreken voor een belangrijke, reeds gerealiseerde verbetering, namelijk het instellen van de *Werkplaats bachelor eindwerkstuk*. Uit de gesprekken bleek duidelijk dat dit onderdeel studenten structuur en houvast biedt bij het schrijven van hun eindwerkstuk, waardoor zij beter op tempo blijven. Studenten kunnen op dit moment kiezen uit zes verschillende werkplaatsen. De thema's daarvan sluiten aan bij lopend onderzoek van de leerstoelgroepen, die elk verantwoordelijk zijn voor één werkplaats. De begeleidende docent is tevens eerste beoordelaar van het eindwerk. De geschetste opzet acht het panel een verbetering ten opzichte van de eerdere individuele (en vaak meer vrijblijvende) begeleiding. Wel meent het panel op grond van zijn bevindingen over de eindwerken dat begeleiders in een vroeg stadium strakker kunnen sturen op een goede afbakening van de vraagstelling en van het te bestuderen materiaal, alsook op (verantwoording van) de keuze van methode.

Curriculum masteropleiding

Studenten van de eenjarige masteropleiding (60 EC) kiezen, zoals aangegeven, uit vijf verschillende specialisaties, elk met een eigen programma (zie voor een schematisch overzicht bijlage 3). De drie meer thematisch en onderzoeksgerichte specialisaties (Religiestudies, Islamstudies, Theology) kennen eenzelfde opbouw: een kerngedeelte bestaande uit drie seminars (in totaal 30 EC), een vrije ruimte van 10 EC en een masterscriptie van 20 EC. Ook de programma's van de twee meer beroepsgerichte specialisaties (Religie en Beleid, Geestelijke Verzorging) bestaan uit drie delen, namelijk een kerndeel van zes theorie- en vaardigheidsgerichte vakken (in totaal 30 EC), een opdracht- of beroepsstage (15 EC) en een masterscriptie (15 EC).

Na bestudering van de documentatie en raadpleging van studenten en docenten concludeert het panel dat de opbouw en de inhoud van de vijf specialisaties naast parallellen vooral ook aanzienlijke verschillen vertonen. Een belangrijk verschil tussen de onderzoeksgerichte- en beroepsgerichte specialisaties is dat er in de beroepsgerichte specialisaties geen sprake is van een vrije ruimte, maar van een verplichte stage. Daarnaast is de studieomvang van de scriptie in de beroepsgerichte specialisaties kleiner (15 EC) dan in de onderzoeksspecialisaties (20 EC). Qua samenhang is het panel meer tevreden over de beroepsgerichte dan over de onderzoeksgerichte programma's. De programma's van religie en beleid en geestelijke verzorging lijken degelijk in elkaar te zitten en kennen een heldere opbouw. In de twee onderzoeksgerichte specialisaties Religiestudies en Theology is het onderlinge verband tussen vakken minder evident. Studenten kunnen er kiezen uit een uiteenlopend aanbod van seminars. Het curriculum van Islamstudies lijkt, dankzij twee verplichte seminars, wel meer samenhangend. Studenten bevestigden de indruk van het panel over het gebrek aan cohesie van de opleiding als geheel. In het studentenhoofdstuk merken zij tevens op dat de samenhang tussen specialisaties en de samenhang binnen een specialisatie meer geëxpliciteerd kunnen worden.

Over het geheel genomen ziet het panel het opleidingsprofiel voldoende weerspiegeld in de inhoud van de specialisaties. Het onderzoek van de staf werkt door in de programmaonderdelen, met name in de seminars, die worden aangeboden vanuit de zes kernleerstoelen. Inhoud en niveau van twee bestudeerde voorbeeldvakken, *Methoden van Religie en Beleidsonderzoek* (specialisatie

Religie en Beleid) en *Islam, Europe, Transnationalism and Modernity* (specialisatie Islamstudies) zijn wat het panel betreft naar behoren. In een gesprek met het panel lieten studenten van verschillende specialisaties evenwel uiteenlopende geluiden horen over de bereikte diepgang. Sommige studenten zijn daarover erg tevreden, maar anderen hadden een hoger niveau verwacht. Het panel beveelt aan het inhoudelijke niveau van de specialisaties nog eens te vergelijken en indien nodig bij te sturen.

Een uitgesproken positief aspect is volgens het panel dat alle vijf specialisaties gelegenheid bieden tot het volgen van een (onderzoeks-, opdrachts- of beroeps)stage, waardoor alle studenten zich kunnen oriënteren op de arbeidsmarkt. In de onderzoeksgerichte specialisatie is een stage (10 EC) facultatief, terwijl de stage in de beroepsgerichte specialisaties (15 EC) een vast onderdeel vormt van het curriculum. Voor de specialisatie geestelijke verzorging, waar de stage een belangrijke functie vervult bij het klaarstomen van de student voor de arbeidsmarkt, heeft het panel stagemateriaal bekeken. Dit laat zien dat de stage hier een degelijke en concrete opzet heeft, die past bij de Beroepsstandaard van de Vereniging van Geestelijk VerZorgers (VGVZ). Alle belangrijke aspecten van het werk van geestelijk verzorger komen aan de orde (gesprekken, individueel en groep; ritueel; ethische raadpleging; organisatie en beleid), naast reflectie op het persoonlijke leerproces (persoonlijk, professioneel en levensbeschouwelijk). Bovendien wordt concreet geoefend met gespreksmodellen, methoden voor groepswork en ethische counseling. Een supervisietraject maakt deel uit van de begeleiding tijdens de stage. De opleiding moedigt voor alle specialisaties aan dat studenten combinaties maken tussen stage en scriptie. Dat lijkt het panel met het oog op de studeerbaarheid van de opleiding verstandig. Studenten met wie het panel sprak lieten zich positief uit over de geboden stagemogelijkheden en over de voorbereiding op de arbeidsmarkt in bredere zin, waarbij de *career officer* een ondersteunende rol speelt. Desalniettemin wil de opleiding onderzoeken of er mogelijkheden zijn om loopbaanoriëntatie in de onderzoeksgerichte specialisaties een prominentere plaats te geven.

Een specifiek aandachtspunt is de wisselende mate waarin studenten onderwijs krijgen in onderzoeksmethoden en -technieken. Het panel stelt vast dat de drie onderzoeksgerichte specialisaties geen verplicht methodenvak programmeren, terwijl daarvan in de twee beroepsgerichte specialisaties wel sprake is. In de onderzoeksgerichte specialisaties bieden de thematische vakken wel gelegenheid tot het aanscherpen van reeds verworven vaardigheden, bijvoorbeeld door studenten papers te laten schrijven. Over de begeleiding die docenten hierbij bieden zijn de studenten met wie het panel sprak over het algemeen tevreden, zeker wat de inhoud betreft. Wel wensen sommige studenten meer feedback te krijgen op schrijf- en onderzoeksvaardigheden bij het maken van papers, bijvoorbeeld met betrekking tot literatuurverwijzingen en toepassing van methoden. Al met al concludeert een relatief groot deel van de studenten, waaronder ook studenten van de specialisaties die wel een methodenvak programmeren, dat zij op methodologisch vlak graag meer diepgaande scholing zouden ontvangen. Het panel raadt de opleiding aan om te onderzoeken hoe ze het best tegemoetkomt aan de wensen van studenten op dit vlak. Een specifieke suggestie die studenten deden, is om de keuze te bieden tussen een vak rond kwalitatieve methoden en een vak rond kwantitatieve methoden. Al naar gelang het beoogde scriptieonderwerp kunnen studenten dan bepalen waar hun specifieke specialisatiebehoefte ligt.

Ondanks de gemaakte opmerkingen over het methodenonderwijs, voelen studenten zich naar eigen zeggen voldoende voorbereid op het schrijven van de scriptie. Een goede ontwikkeling is dat er een gezamenlijke, specialisatie-overstijgende scriptiewerkplaats in het programma is opgenomen om studenten structuur te bieden bij het opstarten van het scriptieproces. Deze werkplaats omvat drie bijeenkomsten, waarin studenten onder begeleiding van een docent hun onderzoeksopzet uitwerken. Zij geven elkaar feedback op reeds voltooide teksten. Na voltooiing van de scriptieopzet zoeken studenten binnen de eigen specialisatie een begeleider die hen bij de concrete uitvoering van het onderzoek en het schrijven van de scriptie begeleidt. Tijdens een latere, vierde bijeenkomst bespreken studenten gezamenlijk de voortgang van hun scriptie. Over deze opzet is het panel tevreden.

Concluderend stelt het panel dat de programma's van de vijf specialisaties in basis voldoen, maar dat er ruimte is voor meer continuïteit en uniformiteit. Illustratief daarvoor is dat studenten in een gesprek met het panel vertelden dat zij zich met name student voelen van een specifieke specialisatie (die zij vaak ook als 'opleiding' betitelen) en niet zozeer van de overkoepelende opleiding. Studenten kennen hun medestudenten van de andere specialisaties lang niet altijd; ontmoetingen blijven, naar het panel begreep, beperkt tot borrels en andere extra-curriculaire activiteiten. Gezien het feit dat alle vijf specialisaties dezelfde eindtermen delen, vindt het panel een zekere uniformering van het programma noodzakelijk. Het beveelt de opleiding aan om een horizontale curriculumcomponent in te bouwen, die kan zorgen voor meer eenheid en onderling contact.

Instream

De bacheloropleiding had in de afgelopen periode een gemiddelde instroom van 28 studenten, net onder het facultaire streefaantal van 30 eerstejaarsstudenten. Sinds 2017-2018 is echter sprake van een opwaartse trend. Een belangrijk (en toenemend) deel van de instromers kiest voor de verkorte, tweejarige opleidingsvariant (120 EC), die bedoeld is voor studenten die al een wo-propedeuse of een hbo-diploma behaald hebben. In het academisch jaar 2018-2019 waren dat 13 van in totaal 33 studenten. Met deze instroomcijfers behoort de opleiding tot de grotere opleidingen Religiewetenschappen van Nederland. Instromende studenten zijn niet gelijkmatig over de twee specialisaties verdeeld: gemiddeld kiest ruim twee derde voor Religiestudies en krap een derde voor Islamstudies. Deze laatste specialisatie heeft daardoor te maken met kleine groepen.

De masteropleiding kende de afgelopen jaren een gezonde instroom van gemiddeld 49 studenten per jaar, ruim boven het facultaire streefcijfer van 30 studenten. Door het substantiële aantal specialisaties zijn de groepen ook in de masteropleiding klein. Van de vijf specialisaties zijn de meer beroepsgerichte specialisaties het populairst. In het academisch jaar 2018-2019 volgde ongeveer 43% van de studenten de specialisatie Geestelijke Verzorging en 21% de specialisatie Religie en Bele id. De specialisatie Religiestudies trekt ongeveer 10% van de studenten, de specialisatie Islamstudies 18% en de specialisatie Theology ongeveer 7%. Instromende studenten hebben ofwel een bachelordiploma religiewetenschappen aan de RU behaald ofwel een verwant bachelordiploma aan een andere universiteit. De toelatingseisen voor de vijf specialisaties zijn niet volledig gelijk. Voor de erg populaire specialisatie Geestelijke Verzorging vindt een verplicht adviesgesprek plaats waarin de opleiding motivatie en geschiktheid van de student peilt. Ook geven niet alle premasters toegang tot de specialisatie Geestelijke Verzorging. De premaster Islamstudies geeft enkel toegang tot de masterspecialisatie Islamstudies. Aangezien alle studenten hetzelfde eindniveau moeten bereiken, acht het panel stroomlijning van de toelatingseisen per specialisatie en duidelijke communicatie daarover van groot belang.

De studentenpopulatie van beide opleidingen is divers samengesteld, bijvoorbeeld voor wat betreft levensbeschouwelijke achtergrond en leeftijd. Ook de vooropleiding die studenten genoten hebben loopt sterk uiteen. Veel bachelor- en masterstudenten hebben al een eerdere (hbo- of wo-) opleiding afgerond en kiezen daarom voor de verkorte tweejarige bacheloropleiding of stromen in de masteropleiding in via een premasterprogramma (30 of 60 EC, afhankelijk van de vooropleiding van de student). Een relatief groot deel van de studenten volgt de opleidingen in deeltijd, vaak omdat zij ernaast werken of een gezin hebben.

Leeromgeving

De FTR wil studenten, in lijn met de algemene onderwijsvisie van de Radboud Universiteit, opleiden tot kritische intellectuelen die maatschappelijke vraagstellingen kunnen analyseren vanuit een filosofisch en theologisch dan wel religiewetenschappelijk perspectief. Dit vraagt volgens het zelfevaluatie-rapport om een leeromgeving waarin studenten niet alleen kennis verwerven, maar vooral ook van en met elkaar leren. Het panel onderschrijft sterk de waarde van het 'samen leren' van studenten, zeker binnen opleidingen met een diverse studentenpopulatie. Wel beveelt het panel aan dit 'dialogisch leren' nog nader te expliciteren, te theoretiseren en te onderbouwen vanuit de bestaande onderwijskundige literatuur.

In de gesprekken hoorde het panel goede voorbeelden van hoe het onderwijs in de praktijk inspeelt op en gebruik maakt van de diversiteit van de studentenpopulatie. Studenten gaven onder meer aan dat de opleidingen veel gelegenheid bieden tot groepsdiscussies. Docenten moedigen hen aan om in het gesprek met elkaar te treden. Studenten voelen zich veilig genoeg om een eigen standpunt in te nemen en te verdedigen. De bestaande diversiteit ervaren zowel studenten als docenten als verrijkend, ook al houdt die in dat enige herhaling en overlap in het programma soms onvermijdelijk zijn om alle studenten op hetzelfde beginniveau te brengen. Belangrijk is dat studenten kennis maken met andere perspectieven en leren daarvoor begrip op te brengen. Bovendien betekenen de verschillende binnen de groep voorkomende niveaus van kennis en ervaring dat studenten elkaar kunnen helpen. Volgens bachelordocenten passen oudere studenten methodische kennis bijvoorbeeld met meer gemak toe dan medestudenten die net van de middelbare school komen. Zo kunnen die oudere studenten in de groep een voorbeeldfunctie vervullen.

Zowel de bachelor- als de masteropleiding hanteren drie werkvormen: hoorcolleges, werkcolleges en practica. In hoorcolleges reiken docenten volgens de zelfevaluatie rapporten reproduceerbare kennis aan, in werkcolleges gaan studenten zelf met de stof aan de slag en in practica leren studenten bepaalde vaardigheden. Het panel heeft de indruk dat de werkvormen – geholpen door de relatieve kleinschaligheid van de groepen – interactief zijn opgezet. Dit geldt met name voor werkcolleges en practica, maar in mindere mate ook voor hoorcolleges. Het panel raadt wel aan om vaker werkcolleges en practica boven hoorcolleges te verkiezen. Voor de bacheloropleiding stelt het panel vast dat er relatief weinig practica/veldwerk geprogrammeerd staan en dat (op zichzelf erg gewaardeerde) excursies met name extra-curriculair zijn. Het panel is verheugd over de intentie van de opleiding om de onderlinge verhouding van gehanteerde werkvormen nog eens kritisch te bekijken en meer bepaald voor het tweede jaar, waarin relatief veel hoorcolleges voorkomen. In de masteropleiding programmeren de onderzoeksgespecialiseerde specialisaties vooral seminars, die elementen van de drie genoemde werkvormen combineren. Aan het begin van een seminar geeft de docent vaak enkele inleidende hoorcolleges. De beroepsgespecialiseerde specialisaties bieden methoden- en vaardighedenvakken aan in de vorm van werkcolleges en practica, waarin (zeker bij Geestelijke Verzorging) veel aandacht is voor intervisie en supervisie. Voor de theoretische vakken leunen deze beide specialisaties zwaar op hoorcolleges. Wat het panel betreft kan de opleiding inleidingen en theoretische vakken in een interactiever onderwijsformat aanbieden.

Een goed facultair voornemen is om meer aandacht te besteden aan onderwijsinnovatie, en meer specifiek aan de inzet van ICT in het onderwijs. Op dit vlak zijn onlangs professionaliseringsbijeenkomsten voor stafleden georganiseerd. Docenten die bijvoorbeeld een kennisclip in hun vak willen opnemen, ontvangen daartoe ondersteuning. Het panel moedigt aan dat meer vakken gebruik gaan maken van nieuwe onderwijsmethoden.

Als gevolg van hun relatieve kleinschaligheid kennen beide opleidingen een persoonlijke cultuur: er is sprake van hechte onderlinge banden tussen studenten en het contact met docenten omschrijven studenten als laagdrempelig. Studenten ervaren een prettige sfeer, waarbij het gemakkelijk is met docenten in gesprek te gaan en vragen aan hen voor te leggen. Deze onderlinge interactie wordt versterkt door de huisvesting van de opleidingen, met een gezamenlijke koffiehoeke als centraal ontmoetingspunt. Zowel studenten als docenten met wie het panel sprak noemden de kleinschaligheid van de opleidingen als een aantrekkelijk aspect. Hoewel het panel de waarde van kleinschaligheid sterk onderschrijft, raadt het wel aan om waakzaam te zijn voor een te kleine groepsomvang in bepaalde specialisaties. Die kan ten koste gaan van het samen met en van elkaar leren. Bovendien houdt die kleinschaligheid het risico in dat minimale hiërarchische afstand verloren gaat, waardoor de objectiviteit van beoordeling van studenten in het gedrang zou kunnen komen.

De opleidingen zijn volgens het panel over het geheel genomen sensitief voor de wensen en behoeften van studenten. Die kunnen zij bijvoorbeeld kenbaar maken in evaluaties, panelgesprekken en zogenaamde 'spui-lunches'. Wel zouden studenten graag zien dat de

opleidingen actief invulling geven aan het RU-brede beleid om op vakniveau doorgevoerde verbeterpunten te vermelden in de studiehandleiding. Het panel meent dat docenten die hier in gebreke blijven daarop aangesproken moeten worden door de opleidingscoördinator. Het is voor de cultuur binnen de opleidingen belangrijk dat zij uitstralen dat de feedback van studenten gehoord en serieus genomen wordt.

Studeerbaarheid en studiebegeleiding

Studenten met wie het panel sprak vinden de beide opleidingen over het algemeen voldoende studeerbaar. Zij bevestigden dat het mogelijk is om de opleidingen in de daarvoor staande tijd af te ronden. Toch signaleren studenten verbetermogelijkheden ten aanzien van de studeerbaarheid. Een deel van de bachelorstudenten met wie het panel sprak, vindt dat er aan het einde van het semester sprake is van piekbelasting, doordat alle zes de gevolgde vakken kort na elkaar een eindtoets programmeren. Het panel raadt de bacheloropleiding aan om te onderzoeken of grotere vakken en een betere spreiding van toetsmomenten de ervaren piekbelasting kunnen verlagen. Masterstudenten lieten op hun beurt weten dat zij het met theoretische vakken gevulde eerste semester als vrij zwaar maar niet onhaalbaar ervaren. In het tweede semester vinden sommigen het lastig om een stage te combineren met het schrijven van de scriptie. Ook gaven studenten aan dat de belasting per specialisatie sterk kan wisselen. In de specialisatie Geestelijke Verzorging lijkt de studeerbaarheid in het gedrang: studenten karakteriseerden dit programma als vol, compact en erg veeleisend. Het komt daardoor voor dat voltijdstudenten alsnog overstappen naar de deeltijdvariant. Aangezien ook het vorige visitatiepanel (2013) de studeerbaarheid van Geestelijke Verzorging als probleem identificeerde, verwacht het huidige panel dat de opleiding dit punt in de komende periode – met spoed – de benodigde aandacht zal geven. Een mogelijke oplossing kan zijn om een deel van de curriculuminhoud over te hevelen naar een voorbereidende minor in de bacheloropleiding, die ook als premasteropleiding kan worden aangeboden.

In de praktijk studeren studenten vrijwel nooit nominaal af. Dit heeft er deels mee te maken dat veel studenten hun studie bewust vertragen, omdat zij vinden dat er zo meer uit te halen valt. Ook trekken de opleidingen relatief veel studenten die de opleiding als tweede studie volgen of naast de studie werken. Het bachelorrendement laat een licht stijgende lijn zien na het treffen van een aantal rendementsverhogende maatregelen, zoals de invoering van een bindend studieadvies (BSA), het uitbreiden van contacturen, de introductie van de scriptiewerkplaats en de vergroting van de major ten koste van de minor. Het panel concludeert dat het rendement van de opleiding niet ongunstig afsteekt tegen dat van verwante opleidingen elders in het land; met 66% afgestudeerden na vier jaar benadert de opleiding het streefdoel van 70%. Anderzijds is het rendement van de masteropleiding, en vooral van de beroepsgerichte specialisaties, voor verbetering vatbaar. Het panel gaat ervan uit dat de opleiding door het verhelpen van problemen met de studeerbaarheid van haar grootste specialisatie, Geestelijke Verzorging, een noemenswaardige verbetering kan realiseren.

De geboden studiebegeleiding vinden bachelor- en masterstudenten voldoende intensief. In de gesprekken stelden zij dat docenten van individuele vakken doorgaans erg bereidwillig zijn om met studenten mee te denken en waar nodig individueel extra uitleg geven. Ook de studieadviseur beschreven studenten als zeer behulpzaam. Een recente verandering in de bacheloropleiding is de afschaffing van het docentmentoraat, dat studenten als te vrijblijvend ervoeren, ten gunste van een (facultair) studenttutoraat. Dit tutoraat behelst twaalf verplichte bijeenkomsten in bachelorjaar 1, waarin twee ouderejaarsstudenten vragen rondom studievoortgang en motivatie en inhoudelijke kwesties met betrekking tot de lesstof met eerstejaarsstudenten doornemen. Het panel gaat er van uit dat de bacheloropleiding de ervaringen rond het nieuwe studenttutoraat monitort en indien nodig aanpassingen verricht.

Internationalisering

Internationalisering is een speerpunt van de RU en ook de FTR onderkent naar eigen zeggen het belang van dit thema. Onderdeel van het FTR-internationaliseringsbeleid is dat de opleidingen de mobiliteit van studenten willen verhogen, met als overkoepelende facultaire doelstelling dat tenminste de helft van de studenten studieonderdelen ter waarde van minstens 15 EC in het

buitenland behaalt. Het facultaire internationaliseringsbeleid is op dit ogenblik vooral gericht op de bacheloropleiding. De bachelor religiewetenschappen bevat daartoe een *mobility window* (30 EC) dat studenten kunnen invullen met een minor in het buitenland. Daarnaast maakt de opleiding ook kortere buitenlandverblijven mogelijk, bijvoorbeeld als onderdeel van de eigen FTR-minor 'Randen van Europa'. De mogelijkheid van een langer buitenlandverblijf wordt studenten weliswaar (sterk) aangeraden, maar lijkt in de praktijk betrekkelijk weinig benut. Tegelijk stelt het panel vast dat, hoewel de facultaire doelstelling nog niet wordt gehaald, de mobiliteit van bachelorstudenten niet tegenvalt. De afgelopen drie jaar hebben jaarlijks gemiddeld vier studenten Religiestudies en drie studenten Islamstudies gekozen voor een buitenlands studieverblijf. In de eenjarige masteropleiding is de ruimte voor een buitenlandverblijf daarentegen zeer beperkt, waardoor zeer weinig studenten een deel van het programma in het buitenland kunnen volgen. Voor studenten van de beroepsgerichte masterspecialisaties is een buitenlandverblijf, door de verplichte stage, zelfs onmogelijk. De opleidingen zijn zich bewust van de moeilijkheid om het facultaire internationaliseringsbeleid uit te voeren. Alle studenten die een buitenlandverblijf in het studieprogramma hebben opgenomen, zijn daar overigens zeer over te spreken. Ook de ondersteuning die zij bij het regelen daarvan kregen van het International Office van de FTR beoordelen zij als erg goed, zo bleek uit de gesprekken.

Zowel de bachelor- als de masteropleiding zijn Nederlandstalig, al worden bepaalde vakken (en in de masteropleiding de volledige specialisatie Theology) in het Engels aangeboden. Met het Engelstalige aanbod wil de faculteit een aantrekkelijke partner zijn voor buitenlandse instellingen ter bevordering van studentuitwisseling en studentmobiliteit. Conform het beleid van de faculteit beschikken de docenten die Engelstalige onderdelen verzorgen over ruim voldoende beheersing van de Engelse taal (C2 niveau). Sommige docenten zijn *native speaker*.

Het panel stelt voor beide opleidingen vast dat in het denken over internationalisering nog een verbetering te maken is. Het internationaliseringsbeleid lijkt op dit ogenblik hoofdzakelijk op papier te bestaan. In dat beleid zijn onderwijsinhoudelijke motieven en een aantoonbare maatschappelijke behoefte te weinig doorslaggevend. Ook dient internationalisering niet gelijk te staan aan het invoeren van het Engels als onderwijstaal. Het panel pleit graag voor een verder reikende meertaligheid, want kennis van taalkundige diversiteit, toegang tot bronnen in diverse forumtalen en culturele diversiteit zijn allen van groot belang voor de vorming van studenten, zeker op de gebieden van religiewetenschappen en theologie. Tevens biedt de kennis van talen toegang tot een brede internationale arbeidsmarkt, waar meertaligheid gewenst is.

Docenten

Het panel beoordeelt de kwaliteit van de docenten positief. Het stelt vast dat het theologisch en religiewetenschappelijk onderwijs binnen de FTR wordt verzorgd door een toegewijd docententeam bestaande uit twaalf universitair docenten, vijf universitair hoofddocenten en elf hoogleraren (in totaal 12 FTE). De staf-studentratio in de beide opleidingen Religiewetenschappen is gemeten aan de universitaire norm positief te noemen (1:22 voor de bacheloropleiding en 1:38 voor de masteropleiding). De genderbalans binnen het docententeam is nog enigszins scheef: de staf bestaat voor twee derde uit mannen en in de categorie van universitair hoofddocenten ontbreken vrouwen geheel. Daartegenover staat een gunstiger verhouding onder hoogleraren. Nagenoeg alle docenten zijn gepromoveerd en deskundig op relevante vakgebieden. Tot tevredenheid van het panel voert de faculteit actief beleid om de kwaliteit van het onderwijs van haar docenten te verbeteren. Een ruime meerderheid (82%) heeft een Basiskwalificatie Onderwijs (BKO) behaald.

Onderwijslunches, onderwijsmiddagen en andere professionaliseringsbijeenkomsten staan regelmatig op de agenda, evenals meer algemene stafvergaderingen op opleidings- en vakgroepniveau. Het panel heeft begrepen dat tijdens dit soort bijeenkomsten flinke discussies kunnen worden gevoerd. Docenten hebben over een aantal fundamentele zaken sterke persoonlijke opinies. In basis lijkt dat het panel een gezonde situatie. Toch benadrukt het ook het belang van gezamenlijkheid, en met name met betrekking tot het eigenaarschap van het onderwijs. In de gesprekken merkte het panel dat docenten voornamelijk vanuit hun eigen

specialisatie en vak spraken en niet zozeer op de hoogte leken van hoe collega's hun onderwijs inrichten. Vanuit die observatie raadt het panel aan om tijdens stafvergaderingen meer over de curricula als geheel te spreken en zo het overzicht van docenten over het gehele onderwijsprogramma te vergroten. Studenten en alumni lieten zich tegenover het panel positief uit over de kwaliteit van docenten, die zij als benaderbaar en bekwaam beschreven.

Overwegingen

Het panel oordeelt dat curriculum, leeromgeving en docenten het studenten mogelijk maken om de beoogde leerresultaten van de bacheloropleiding Religiewetenschappen en de masteropleiding Theologie en Religiewetenschappen te realiseren. Beide onderwijsprogramma's zijn logisch opgebouwd en van overtuigende inhoudelijke kwaliteit. Alle relevante aspecten komen op een passend niveau aan de orde en er bestaat een duidelijk verband met het onderzoek van de kernleerstoelen. Naar actuele maatschappelijke ontwikkelingen gaat zowel in de bachelor- als in de masteropleiding veel aandacht uit, al constateert het panel dat studenten dit nog niet altijd herkennen. Mede dankzij het ruime specialisatie- en minoraanbod hebben studenten een grote keuzevrijheid.

De grotendeels Nederlandstalige bacheloropleiding (180 EC) en haar onderliggende specialisaties Religiestudies en Islamstudies zijn opgebouwd langs drie heldere leerlijnen. Dit komt de samenhang van de opleiding volgens het panel ten goede. Op een aantal vlakken heeft de opleiding in de afgelopen jaren verbeteringen gerealiseerd. Zo is het majorprogramma door het beperken van de minorruimte verstevigd en is de aandacht voor loopbaanoriëntatie, in lijn met de wensen van studenten, vergroot. Ook het instellen van een 'scriptiewerkplaats' die het proces van het schrijven van het eindwerkstuk stroomlijnt, vindt het panel een goede ontwikkeling. Tegelijk wijst het panel er echter op dat de individuele begeleiding van studenten tijdens het scriptieproces de nodige aandacht verdient. Een daarbij aansluitend aandachtspunt is het wat fragmentarische methodenonderwijs. Het panel stelt vast dat de specialisaties dit onderwijs verschillend uitwerken, waarbij Islamstudies minder (en later) aandacht besteedt aan methoden en technieken dan Religiestudies. Voor beide specialisaties geldt dat de methodische leerlijn verder kan worden geëxpliciteerd.

De eenjarige, eveneens grotendeels Nederlandstalige masteropleiding (60 EC) biedt studenten met haar vijf onderzoeks- en beroepsgerichte specialisaties een aantal sterk onderscheiden en gewaardeerde keuzemogelijkheden. De verschillende opbouw en inhoud van de specialisatieprogramma's gaan volgens het panel echter wel ten koste van de samenhang van de opleiding. Gezien het feit dat alle vijf specialisaties dezelfde eindtermen delen, vindt het panel een zekere uniformering van de specialisatieprogramma's noodzakelijk. Het beveelt de opleiding aan om een horizontale curriculumcomponent in te bouwen, die kan zorgen voor meer eenheid en onderling contact tussen studenten en docenten. Ook kunnen de invulling van het methodenonderwijs en de omvang van de scriptie meer in balans worden gebracht over de specialisaties heen. Een uitgesproken positief aspect is dat alle specialisaties stagemogelijkheden bieden, waardoor studenten zich kunnen oriënteren op de arbeidsmarkt.

De opleidingen bieden studenten een kleinschalige leeromgeving, die gericht is op laagdrempelig contact tussen studenten en docenten. Het panel krijgt de indruk dat de gehanteerde onderwijsvormen student-gecentreerd en activerend zijn; ze spelen in op de diversiteit van de studentenpopulatie en geven gelegenheid tot interactie en discussie. Wel kunnen de opleidingen voor een aantal bachelor- en mastervakken overwegen om (inleidende) hoorcolleges te vervangen door werkcolleges of practica. Studenten vinden de opleidingen in hoofdzaak voldoende studeerbaar, al stipten zij een aantal knelpunten aan, met name voor de masterspecialisatie Geestelijke Verzorging. Wat het panel betreft behoeven die punten aandacht.

Internationalisering wordt binnen de faculteit belangrijk bevonden, maar de wijze waarop dit thema gestalte krijgt, onder meer in studentenmobiliteit, is nog betrekkelijk gelimiteerd. Het panel waarschuwt voor een te smalle benadering van internationalisering gericht op het gebruik van het

Engels als onderwijstaal en op het binnenhalen van internationale studenten. Wat het panel betreft, mag meer nadruk komen te liggen op de vakinhoudelijke meerwaarde van een breed internationaal perspectief. Het breekt daarbij ook een lans voor meertaligheid, die kan zorgen voor een rijkere leerervaring en ruimere internationale beroepsperspectieven.

Over de kwaliteit en toewijding van het docententeam is het panel positief. Docenten zijn experts binnen hun vakgebied en beschikken over de vereiste didactische expertise. Wel zouden docenten naar de mening van het panel meer als groep kunnen opereren. Het lijkt raadzaam om de kennis van het curriculum als geheel onder docenten te vergroten, waarmee mogelijk ook het gezamenlijke eigenaarschap daarvan toeneemt.

Conclusie

Bacheloropleiding Religiewetenschappen: het panel beoordeelt Standaard 2 als 'voldoet'.

Masteropleiding Theologie en Religiewetenschappen: het panel beoordeelt Standaard 2 als 'voldoet'.

Standaard 3: Toetsing

De opleiding beschikt over een adequaat systeem van toetsing.

Systeem van toetsing

Op facultair niveau is in de afgelopen periode gewerkt aan het aanscherpen van de toetsing. Volgens de zelfevaluatierapporten ging de aandacht daarbij onder meer uit naar het verhelderen van de relatie tussen leerdoelen en toetsing. Op opleidingsniveau zijn toetsprogramma's opgesteld waarin eindtermen, leerdoelen en toetsvormen met elkaar in verband worden gebracht. Ook heeft de professionalisering van docenten op het vlak van toetsing aandacht gekregen.

Het panel nam met tevredenheid kennis van deze ontwikkeling. Het stelt vast dat de opleidingen deugdelijke uitgangspunten rond toetsing kennen, gericht op het bevorderen van de betrouwbaarheid, validiteit, bruikbaarheid en transparantie van toetsen. Deze zijn vastgelegd in facultair toetsbeleid (2016). Om de beoordelingspraktijk te stroomlijnen zijn criteria voor schriftelijke werkstukken en checklists voor presentaties ontwikkeld en wordt gewerkt met antwoordmodellen. De toetsprogramma's van de bachelor- en masteropleiding zien er wat het panel betreft degelijk uit: alle eindtermen worden op het beoogde niveau getoetst. De meeste vakken maken bovendien gebruik van meerdere toetsmomenten en -vormen.

De ingezette toetsvormen (schriftelijke tentamens, schriftelijke opdrachten, mondelinge presentaties, papers en werkstukken) zijn wat het panel betreft functioneel en in lijn met de vakspecifieke leerdoelen. Voor de bacheloropleiding valt wel op dat vrijwel alle vakken het schriftelijke tentamen (als één van de toetsvormen) inzetten. In het studentenhoofdstuk gaven bachelorstudenten aan dat zij graag vaker papers, essays of take-home tentamens als eindtoets willen zien in plaats van een schriftelijk tentamen. Het panel ondersteunt deze suggestie. Volgens het panel kan het hanteren van gevarieerde toetsvormen ook zorgen voor een betere spreiding van de toetsdruk tijdens het academisch jaar, op voorwaarde dat er een goede balans is tussen summatieve en formatieve toetsen. Voor de masteropleiding geldt dat er in de regel vrij veel toetsmomenten zijn, oplopend tot drie à vier per vak (5 EC). Het panel kan zich voorstellen dat dit tot een hoge toetsdruk voor studenten en docenten leidt. In dat verband adviseert het panel om in de masteropleiding het aandeel van summatieve toetsmomenten te verminderen. Van masterstudenten mag de opleiding een hoge mate van zelfstandigheid verwachten, die docenten formatief kunnen toetsen. Verder kan de opleiding in de programmering van de toetsen vermijden dat studenten aan het eind van een semester voor meerdere vakken een paper moeten inleveren, wat leidt tot piekbelasting.

Hoewel het panel concludeert dat de basis van de toetsing sinds de facultaire verbeterende steviger staat, kunnen naar zijn oordeel in de uitwerking verdere verbeteringen gerealiseerd

worden. Bestudeerde voorbeeldtoetsen, en met name die op bachelorniveau, voldoen nog niet allemaal geheel aan de eisen van validiteit, betrouwbaarheid, transparantie en bruikbaarheid. Vraagstellingen zijn niet allemaal volgens de regels der kunst geformuleerd en antwoordmodellen zijn hier en daar wat slordig of ontbreken. Wat het panel betreft pleit dit ervoor om nog sterker in te zetten op deskundigheidsbevordering van docenten, bijvoorbeeld door het stimuleren van SKO-certificering of door het organiseren van vorming onder leiding van een onderwijskundige met het oog op de ontwikkeling van een stevige toetspraktijk. Om examinatoren van elkaar te laten leren en elkaar scherp te laten houden, beveelt het panel de faculteit aan om een collegiale toetsing van ontwerptoetsen verplicht te stellen.

In evaluaties beoordelen studenten van de opleidingen de kwaliteit van de toetsing als goed. Ook tegenover het panel lieten studenten zich hoofdzakelijk positief uit over toetsprocedures en inhoud en niveau van toetsen. Hoewel bachelorstudenten het niveau van de toetsen doorgaans passend vinden, komen zij ook wel eens een te eenvoudige schriftelijke toets tegen. Studenten van beide opleidingen gaven aan dat er in de regel voldoende aandacht uitgaat naar individuele feedback, maar zij ervaren hierin wel verschillen tussen docenten. Sommige studenten wensen meer constructieve, op verbetering gerichte feedback te ontvangen. Het panel raadt de opleidingen aan om deze suggesties van studenten nader te onderzoeken met het oog op bijsturing van de toetspraktijk.

Beoordeling eindwerken

Tijdens de visitatie heeft het panel met de examencommissie en met docenten gesproken over de begeleiding- en beoordelingsprocedure die de opleidingen hanteren voor eindwerken. Voor de bacheloropleiding geldt dat de begeleiding van het bachelorwerkstuk vorm krijgt in de context van de scriptiewerkplaats. De begeleidende docent van de werkplaats treedt op als begeleider en eerste beoordelaar. Nadat de student een eindversie van het werkstuk heeft ingeleverd bij de opleidingscoördinator wijst deze een begeleider van een van de andere vijf werkplaatsen aan als tweede beoordelaar. Eerste en tweede beoordelaar ontvangen het werkstuk van de opleidingscoördinator en vullen onafhankelijk van elkaar een beoordelingsformulier in. Contact over de scriptiebeoordeling wordt bewust vermeden. Vervolgens stelt de opleidingscoördinator op basis van het gemiddelde van de twee cijfers per beoordelingscategorie een eindcijfer vast. Indien het verschil in de beoordelingen groter is dan 1,5 punt wijst de coördinator een derde beoordelaar aan. Het eindcijfer is in dat geval het mathematisch gemiddelde van de drie beoordelingen, tenzij twee van de drie beoordelaars op een onvoldoende uitkomen. In dat laatste geval kan het eindcijfer geen voldoende zijn.

Wat het panel betreft is het noodzakelijk dat de bacheloropleiding de bovengeschetste procedure op een aantal punten aanpast. Zo ligt het voor de hand dat de eerste beoordelaar het werk eerst moet goedkeuren voordat het naar een tweede lezer gaat. Verder vindt het panel het mathematisch middelen per beoordelingscategorie van beoordelingen door verschillende beoordelaars niet zonder meer een goed idee. Bij het middelen van onvoldoende en voldoende beoordelingen van twee beoordelaars kan er alsnog een voldoende uit de bus rollen, waarmee men in feite geen recht doet aan het afgegeven signaal van een onvoldoende beoordeling. Het panel vindt bovendien dat de procedure zou moeten voorzien in een verplichte onderbouwing van het gezamenlijke eindcijfer. Dat de twee beoordelaars eerst onafhankelijk van elkaar een eindcijfer toekennen bevordert de objectiviteit van de beoordeling. Echter, dat de opleiding er bewust voor kiest om overleg tussen eerste en tweede beoordelaar ook in de eindfase van de beoordeling te vermijden, schiet wat het panel betreft zijn doel voorbij. Het eindcijfer dient immers inzichtelijk gemaakt te worden voor de student en voor externe beoordelaars. Een laatste aanpassing die de opleiding kan overwegen is om bij lage (6) en hoge (>9) voldoende standaard een derde beoordelaar in te zetten.

Het panel stelt vast dat de beoordelingsprocedure in de masteropleiding in de afgelopen periode is aangescherpt doordat de examencommissie niet alleen de eerste maar ook de tweede beoordelaar aanwijst. Als tweede beoordelaar kiest zij altijd een stafid uit een andere kernleerstoel dan die

waartoe de eerste beoordelaar behoort. Daarnaast treedt de voorzitter van de examencommissie op als vaste beoordelaar, die feitelijk alleen controleert of de scriptie voldoet aan de formele vereisten. De eerste en tweede beoordelaar vullen onafhankelijk van elkaar een beoordelingsformulier in en leveren dit in bij de vaste beoordelaar. Wanneer het verschil tussen de beoordelingen groter is dan 1,5 punt wijst de vaste beoordelaar een derde beoordelaar aan. Indien de scriptie naar het oordeel van alle examinatoren van voldoende niveau is, krijgt de student toegang tot de mondelinge verdediging van de scriptie ten overstaan van de eerste en tweede beoordelaar. Het eindcijfer komt tot stand door het cijfer van de mondelinge verdediging (20%) te middelen met het gemiddelde cijfer van de twee of drie beoordelingen (80%). Het panel kan zich vinden in deze beoordelingsprocedure, al raadt het ook hier sterk aan om het gemeenschappelijke eindcijfer inhoudelijk te onderbouwen.

Op basis van de bestudeerde steekproef van vijftien bachelorwerkstukken en vijftien masterscripties, concludeert het panel dat beoordelaars in de regel zorgvuldig te werk gaan. De beoordeling van beoordelaars komt echter niet steeds overeen met de eigen inschatting van het panel. Het panel geeft in een aantal gevallen lagere cijfers en soms ook hogere. Voor beide opleidingen trof het panel in de steekproef één eindwerk aan dat het als onvoldoende beoordeelde. De onderbouwing van de beoordelingen in de bestudeerde beoordelingsformulieren vindt het panel niet altijd even inzichtelijk. De gegeven kwalitatieve toelichtingen zijn soms summier, zeker als het gaat om zwakke punten in het eindwerk. Geregeld strookt de toelichting bovendien niet met de op criteria toegekende cijfers, in de zin dat die cijfers hoger liggen dan het commentaar doet vermoeden. Ook de weging van de criteria was het panel niet geheel duidelijk. Het stelt bovendien vast dat een belangrijk aspect als de gehanteerde methode onderdeel is van een breder criterium, waardoor zwaktes op dit vlak niet altijd voldoende tot uitdrukking komen in de beoordeling. Zelfs wanneer een methodensectie geheel ontbreekt, kunnen studenten op dit onderdeel een voldoende cijfer behalen. Om tot een consistentere beoordelingspraktijk te komen, raadt het panel de opleidingen aan om periodieke kalibratiesessies voor beoordelaars te organiseren. Tot slot stelt het panel voor om de titel van het invulveld voor kwalitatieve feedback op het beoordelingsformulier te wijzigen van 'commentaar' in 'toelichting'. Dat nodigt naar de mening van het panel meer uit tot een evenwichtige, constructieve onderbouwing.

Examencommissie

Het panel heeft begrepen dat de examencommissie ten tijde van de vorige visitatie (2013) nog niet systematisch invulling gaf aan haar wettelijke taken op het vlak van kwaliteitsborging van toetsing en van het gerealiseerde eindniveau. Inmiddels heeft de examencommissie haar werkzaamheden op het vlak van het toetsen van examens en tentamens sterk geïntensiveerd. De hierbij gevolgde procedure vindt het panel adequaat. Ieder semester selecteert de examencommissie willekeurig vier tot zes cursussen waarvan zij het toetsdossier (cursushandleiding, toets, antwoordmodel en enkele producten van studenten) bekijkt. Het resultaat van deze kwaliteitscheck rapporteert de examencommissie met behulp van een gestandaardiseerd beoordelingsformat aan de betrokken docent en de kernleerstoelhouder. Bij geconstateerde gebreken treedt de kernleerstoelhouder in overleg met de docent in kwestie. Het panel heeft begrepen dat de examencommissie in de voorbije periode geen grote inhoudelijke problemen rond de toetskwaliteit heeft vastgesteld. Geplaatste kritische kanttekeningen hadden met name betrekking op procedurele zaken, al gaf de examencommissie in een gesprek met het panel wel aan dat zij de door het panel gesignaleerde tekortkomingen rond de validiteit en betrouwbaarheid van toetsen herkent. Wellicht zou het daarom goed zijn om de inhoudelijke check van toetsen nog wat te verscherpen en zo bij te dragen aan de deskundigheidsbevordering van docenten op het vlak van toetsing. Ook raadt het panel aan om in het jaarverslag over de bevindingen te rapporteren en systematisch op te volgen of geplaatste kanttekeningen tot verbeteringen hebben geleid. Dat neemt echter niet weg dat het panel tevreden is over de inzet die de examencommissie toont op het vlak van het borgen van de kwaliteit van toetsen.

Een belangrijk gespreksonderwerp tijdens de visitatie was de borging van het gerealiseerde eindniveau. In de mate waarin de examencommissie uitwerking geeft aan haar taken op dit vlak

bestaat er een verschil tussen de bachelor- en de masteropleiding. Het panel constateert dat de examencommissie op dit moment geen noemenswaardige rol speelt in het controleren van de kwaliteit van bacheloreindwerken. De examencommissie verzekert zich niet zelfstandig (bijvoorbeeld op basis van een periodieke steekproef) van het gerealiseerde eindniveau, maar beperkt zich tot een informele toetsing op basis van gesprekken met de onderwijscoördinator. Voor de masteropleiding geldt, zoals aangegeven, dat de voorzitter van de examencommissie optreedt als vaste beoordelaar en als zodanig een procedurele check verricht. Daarnaast voert de voorzitter, naar hij in een gesprek met het panel aangaf, incidenteel een controle uit op de gerealiseerde eindkwaliteit door een aantal scripties inhoudelijk tegen het licht te houden. Deze werkwijze is echter niet structureel verankerd in een procedure, waardoor de toepassing ervan feitelijk afhangt van de persoonlijke inzet van de voorzitter van de examencommissie.

Deze geschetste werkwijze vindt het panel ontoereikend. Voor de bacheloropleiding geldt dat de examencommissie het panel niet goed heeft kunnen uitleggen waarom borgingsactiviteiten tot op heden hebben ontbroken. Een belangrijke wettelijke taak van de examencommissie blijft schijnbaar zonder aanwijsbare reden onvervuld. Hoewel de examencommissie voor de masteropleiding in de voorbije periode wel borgingsactiviteiten heeft ontplooid, vindt het panel deze nog onsystematisch. Het had graag een helder omschreven en sterker op de inhoudelijke kwaliteit van de eindwerken gerichte procedure gezien, evenals een bredere betrokkenheid vanuit de examencommissie. Een bijkomend punt van zorg is dat de examencommissie zich er niet periodiek van vergewist dat alle eindtermen daadwerkelijk op het juiste niveau aan bod komen in het studieprogramma. Vooral voor de masteropleiding, met haar vijf zeer uiteenlopende specialisaties en variabele scriptieomvang, ontstaat zo de situatie dat de examencommissie te weinig grip heeft op de vraag of alle studenten van de opleiding alle eindtermen op hetzelfde niveau realiseren.

Op basis van deze gesignaleerde tekortkomingen concludeert het panel dat beide opleidingen nog niet voldoen aan een belangrijk voorwaardelijk aspect van Standaard 3, te weten de kwaliteitsborging van het gerealiseerde eindniveau. Ter reparatie van deze omissie stelt het panel voor dat de examencommissie voor beide opleidingen een adequate kwaliteitsborgingsprocedure voor eindwerken ontwikkelt en implementeert. Belangrijk is bovendien om uitkomsten systematisch terug te koppelen aan betrokkenen, hiervan verslag te doen in het jaarverslag en gesignaleerde verbeterpunten op te volgen. Daarnaast wenst het panel te zien dat de examencommissie periodiek controleert of alle eindtermen in de verschillende studieprogramma's op hetzelfde niveau aan bod komen. Uit de gesprekken maakt het panel op dat de opleidingen zich bewust zijn van de tekortkomingen op het vlak van de kwaliteitsborging. Het management gaf aan dat het wil stimuleren dat de examencommissie haar verantwoordelijkheid op dit vlak nog ernstiger opvat. Ook is het management van plan de opdracht van de examencommissie te faciliteren, onder meer door te zorgen voor de nodige opleiding van voorzitter en leden van de commissie. Dat vindt het panel een positief signaal dat vertrouwen geeft in de bereidheid en het vermogen van de opleidingen om op korte termijn verbeteringen te realiseren.

Overwegingen

Het panel is van oordeel dat beide opleidingen adequate uitgangspunten voor de toetsing kennen, die gericht zijn op het bevorderen van de betrouwbaarheid, de validiteit, de bruikbaarheid en de transparantie van toetsing. De gekozen toetsvormen zijn adequaat en sluiten aan bij te toetsen leerdoelen, maar de opleidingen kunnen wat het panel betreft wel streven naar meer diversiteit van toetsvormen, een betere spreiding van toetsmomenten en een goede balans tussen formatieve en summatieve toetsing. De meeste vakken kennen meer dan één toetsmoment en de beoordeling geschiedt aan de hand van antwoordmodellen en checklists. Bestudeerde voorbeeldtoetsen uit de bacheloropleiding suggereren dat er in de praktische uitwerking van principes van validiteit en betrouwbaarheid nog verdere verbetering mogelijk is. Het panel raadt daarom aan om de nu nog wat vrijblijvend opgezette intercollegiale toetsing te verstevigen en als docententeam vaker te bespreken wat men van een goede toets verwacht.

Waar de beoordelingsprocedure van eindwerken voor de masteropleiding in grote lijnen adequaat in elkaar steekt, ziet het panel voor de bacheloropleiding enkele verbetermogelijkheden. Het raadt

onder meer aan om een bachelorwerkstuk pas naar de tweede beoordelaar te sturen zodra de eerste beoordelaar heeft vastgesteld dat het aan de kwaliteitseisen voldoet. In de beoordeling van bachelor- en mastereindwerken trof het panel enige inconsistenties aan. Zowel onder de bestudeerde bachelor- als mastereindwerken bevond zich naar het oordeel van het panel één ten onrechte als voldoende beoordeeld eindwerk. De inzichtelijkheid van de beoordeling liet in meerdere gevallen te wensen over. Volgens het panel pleiten deze conclusies onder andere voor een intensivering van de dialoog die over scriptiebeoordeling gevoerd moet worden, bijvoorbeeld door het periodiek organiseren van kalibratiesessies.

De gezamenlijke examencommissie maakt, naar het panel vaststelt, ernstig werk van de borging van de toetskwaliteit van de afzonderlijke cursussen. Per semester beoordeelt de examencommissie een substantiële selectie van toetsdossiers. Eenzelfde consistente, consciëntieuze aanpak bestaat nog niet voor de kwaliteitsborging van het gerealiseerde eindniveau. Voor de bacheloropleiding ontbreken activiteiten rond het borgen van de scriptiekwaliteit vrijwel geheel. Voor de masteropleiding geldt dat deze systematischer en consequenter kunnen worden vormgegeven. Een bijkomende tekortkoming is dat de examencommissie zich er niet periodiek van vergewist dat alle eindtermen daadwerkelijk op het juiste niveau aan bod komen in het studieprogramma. Met name voor de masteropleiding, met haar vijf sterk uiteenlopende specialisaties, vindt het panel dit bezwaarlijk.

Het panel meent op grond van zijn bevindingen over de nog ontbrekende, dan wel ontoereikende kwaliteitsborging van eindwerken dat de beide opleidingen vooralsnog niet voldoen aan de criteria voor een positief oordeel op Standaard 3. Voorwaarden die de opleidingen wat het panel betreft binnen twee jaar moeten realiseren om alsnog een positief oordeel op deze Standaard te kunnen ontvangen zijn:

1. het ontwikkelen en implementeren van een adequate borgingsprocedure voor de kwaliteit van de eindwerken;
2. het periodiek controleren door de examencommissie dat het programma van alle specialisaties de eindtermen op het juiste niveau aan bod laat komen.

Hoewel de opleidingen nog belangrijke stappen te zetten hebben, vertrouwt het panel er op grond van de gesprekken met betrokkenen op dat deze goede en snelle voortgang zullen boeken.

Conclusie

Bacheloropleiding Religiewetenschappen: het panel beoordeelt Standaard 3 als 'voldoet ten dele'.

Masteropleiding Theologie en Religiewetenschappen: het panel beoordeelt Standaard 3 als 'voldoet ten dele'.

Standaard 4: Gerealiseerde leerresultaten

De opleiding toont aan dat de beoogde leerresultaten zijn gerealiseerd.

Bevindingen

Eindwerken

Voorafgaand aan het visitatiebezoek bestudeerde het panel vijftien recent voltooide eindwerken van de bacheloropleiding Religiewetenschappen. Over het geheel genomen kan het panel zich vinden in het niveau van deze bachelorwerkstukken. Met één uitzondering tonen zij voldoende aan dat studenten de eindtermen realiseren. Een sterk punt vindt het panel dat veel studenten originele en interessante onderwerpen behandelen, die dankzij de thematische indeling van de scriptiewerkplaatsen bovendien aansluiten bij lopend onderzoek van de kernleerstoelen. Veel eindwerken bevatten bovendien heldere onderzoeksvragen, zijn gebaseerd op een goed omliggende selectie van vakliteratuur en bronnen, en zien er verzorgd uit. Het panel noteerde echter ook enkele zwakkere punten die voor meerdere scripties gelden. Zo zouden veel van de bachelorwerkstukken gebaat zijn bij een elementaire kritische reflectie. Verder bevatten zij lang niet altijd een gedegen onderbouwing en operationalisering van de gekozen methode, de gebruikte

begrippen en de achterliggende theorie. Wat het panel betreft kunnen het onderwijs in onderzoeksvaardigheden en de begeleiders sterker op deze punten sturen. Dat neemt echter niet weg dat het panel het niveau van verreweg de meeste scripties als tenminste voldoende beschouwt.

Ook voor de masteropleiding Theologie en Religiewetenschappen bekeek het panel vijftien recente eindwerken. Inhoud en niveau van deze stukken zijn voor het merendeel naar behoren. Studenten snijden relevante kwesties aan die aansluiten bij lopend onderzoek van de FTR. Een methodisch onderbouwde werkwijze is in de mastereindwerken over het algemeen voldoende zichtbaar. Toch vindt het panel dat een aantal van de bestudeerde eindwerken te veel aan de oppervlakte blijft; analyses en conclusies zijn soms te algemeen en te beschrijvend. De opleiding mag in haar algemeenheid iets meer kritische reflectie en methodologische diepgang van masterstudenten vragen. Een concrete suggestie is om masterstudenten te verplichten een methodenparagraaf in hun scriptie op te nemen. Desalniettemin vindt het panel de positieve aspecten in bijna alle gevallen overwegen. Op één uitzondering na tonen de bestudeerde eindwerken voldoende aan dat studenten de eindtermen gerealiseerd hebben. In aanvulling op de selectie van scripties heeft het panel ook twee recente stageverslagen bekeken. Inhoud en niveau daarvan vindt het panel adequaat. De stageverslagen bevatten nuttige componenten als literatuuronderzoek, verbatims en beschrijvingen van gehouden vieringen. Wel adviseert het panel standaard een academische onderzoekscomponent in de stages in te bouwen.

Positie van afgestudeerden

Afgestudeerden van de bacheloropleiding Religiewetenschappen voltooien in de regel een masteropleiding voordat zij het werkveld betreden. Minimaal 60 tot 70% van hen kiest voor een masteropleiding van de eigen faculteit en dan voornamelijk voor de goed aansluitende masteropleiding Theologie en Religiewetenschappen. Na het behalen van de mastergraad komen deze studenten terecht in uiteenlopende sectoren, bijvoorbeeld het onderwijs, de zakelijke dienstverlening en het welzijnswerk. Volgens de Nationale Alumni Enquête (NAE) geeft slechts 25% van de afgestudeerden aan te werken in een richting die in het directe verlengde ligt van de opleiding. Wel vinden de meesten (circa 70% van de alumni) snel een baan en werken zij (circa 75%) minimaal op hbo-niveau. Dat vindt het panel tevredenstellende scores.

Tijdens het visitatiebezoek ontmoette het panel een aantal alumni van beide opleidingen. Het panel was onder de indruk van het enthousiasme en de bevologenheid waarmee deze afgestudeerden spraken over de opleidingen en de aansluiting op hun huidige werk. Veel alumni legden een actief verband tussen hetgeen zij in de opleidingen geleerd hadden en hun dagelijkse werkzaamheden. Zij betoonden zich daarmee vakbekwame afgestudeerden en waardevolle ambassadeurs van de opleidingen. Wat het panel betreft is het jammer dat alumni als zodanig niet vaker worden betrokken en ingezet, zeker aangezien de tijdens de visitatie aanwezige alumni een grote bereidwilligheid toonden om actief met de opleidingen mee te denken. Het panel begreep uit de gesprekken dat contacten met afgestudeerden op dit moment nog incidenteel van aard zijn en veelal uitgaan van individuele docenten. Een mooi overkoepelend initiatief, het jaarlijkse 'Feest der Faculteit', dat studenten, docenten en alumni samenbracht, is inmiddels opgehouden te bestaan. Het panel pleit ervoor om alumni door het ontwikkelen en implementeren van alumnibeleid structureler bij de opleidingen te betrekken en beter gebruik te maken van hun kennis, ervaringen en inzichten. Zeker in de werving van nieuwe studenten en in de beroepsvoorlichting aan huidige studenten kunnen alumni van zeer grote waarde zijn, maar evenzeer in de reflectie in voorbereiding van curricula hervormingen.

Overwegingen

Het panel stelt op grond van steekproeven van vijftien bachelorwerkstukken en vijftien masterscripties vast dat studenten de eindtermen van de opleidingen realiseren. Zowel in de bachelor- als in de masteropleiding trof het panel één onvoldoende eindwerk aan, maar het gaat er vanuit dat hier sprake is van uitzonderingen. De overgrote meerderheid van de studenten presteert in de eindwerken naar behoren. Het panel merkt op dat studenten veelal interessante en originele

onderwerpen bestuderen, heldere onderzoeksvragen stellen, relevante literatuur en bronnen gebruiken, en hun bevindingen daaromtrent netjes formuleren. Een minder sterk punt is de onderbouwing en operationalisering van de gekozen methode. Met name in de bacheloropleiding kunnen het onderwijs in onderzoeksvaardigheden en de begeleiding sterker inzetten op het belang van een goede keuze en adequaat gebruik van methoden.

Afgestudeerden van de bacheloropleiding stromen veelal door naar de aansluitende masteropleiding Theologie en Religiewetenschappen. Na het behalen van de mastergraad komen zij vaak terecht in onderwijs, zakelijke dienstverlening of welzijnswerk. Volgens de NAE ervaren lang niet alle alumni een directe link tussen hun opleiding en werkkring, maar alumni met wie het panel sprak wisten toch actieve verbindingen te leggen. Het panel raadt aan om als faculteit nauwer zicht te houden op alumni en hen actiever en systematischer bij de opleidingen te blijven betrekken. Als ambassadeurs van de opleiding kunnen alumni grote diensten bewijzen in het werven van nieuwe studenten en het creëren van kansen voor zittende studenten, maar ook in de reflectie over de studieprogramma's.

Conclusie

Bacheloropleiding Religiewetenschappen: het panel beoordeelt Standaard 4 als 'voldoet'.

Masteropleiding Theologie en Religiewetenschappen: het panel beoordeelt Standaard 4 als 'voldoet'.

ALGEMEEN EINDOORDEEL

Het panel oordeelt dat de bacheloropleiding Religiewetenschappen en de masteropleiding Theologie en Religiewetenschappen van de Radboud Universiteit voldoen aan Standaard 1, 2 en 4 van het Beoordelingskader voor de beperkte opleidingsbeoordeling van de NVAO. Op Standaard 3 geeft het panel het oordeel 'voldoet ten dele' en formuleert het voorwaarden waaraan de opleidingen zullen moeten voldoen om binnen twee jaar alsnog een positief oordeel op deze standaard te kunnen ontvangen. In overeenstemming met de beslisregels van de NVAO is het eindoordeel over de bacheloropleiding Religiewetenschappen en de masteropleiding Theologie en Religiewetenschappen 'positief onder voorwaarden'.

Conclusie

Het panel beoordeelt de *bacheloropleiding Religiewetenschappen* als 'positief onder voorwaarden'.

Het panel beoordeelt de *masteropleiding Theologie en Religiewetenschappen* als 'positief onder voorwaarden'.

BIJLAGEN

BIJLAGE 1: DOMEINSPECIFIEK REFERENTIEKADER

Inleiding: theologie en religiewetenschappen

De opleidingen op het gebied van theologie en religiewetenschappen in Nederland bieden een grote verscheidenheid aan programma's en doelstellingen. Zij hebben gemeen dat zij een veelheid aan vormen van religies en seculariteit bestuderen vanwege hun belang voor het individu, de samenleving en de cultuur; in het geval van theologische ambtsopleidingen ook expliciet vanwege het belang voor kerken en levensbeschouwelijke instellingen.²

De disciplines die sinds enkele decennia doorgaans religiewetenschappen (Religious Studies) heten, hebben zich sinds hun ontstaan in de 19e eeuw sterk ontwikkeld [KNAW 2015, 29v.]. Zij streven ernaar religieus bronnenmateriaal te bestuderen waarbij ook de waarheidsclaims van de bestudeerde religieuze traditie voorwerp van onderzoek kunnen vormen. Daarbij maken zij - in grensverkeer met veel andere wetenschappen - gebruik van inzichten en methoden van onder andere geesteswetenschappen (tekst- en literatuurwetenschappen, archeologie, kunstwetenschappen, geschiedwetenschap, filosofie en ethiek) en de sociale wetenschappen (de antropologie, maar ook de sociologie en de psychologie). Een reeks van dimensies van het veelkleurige fenomeen religie komt in deze studie aan de orde: de narratieve dimensie (soms in teksten neergeslagen), de doctrinaire (op het vlak van overtuigingen gearticuleerde), de ethische (het goede leven beogende), de rituele (in praktijken zich uitende), de sociale (organisatorisch-institutionele), de experiëntiële (aan ervaringen en belevingen rakende) en de materiële (voorwerpen, gebouwen, plaatsen, voedsel betreffende) dimensie van dit veelkleurig fenomeen. Met dit alles is de focus steeds meer komen te liggen bij de wereld van de 'geleefde religie' en daarmee naar de vraag hoe religie wordt en werd ervaren en gepraktiseerd [KNAW 2015, 18, 58 e.d.]. Op conceptueel niveau is aan de orde wat het betekent dat het gangbare begrip religie met name protestants-christelijke wortels heeft en wat dit inzicht impliceert voor de vormgeving van een breder curriculum in de toekomst [KNAW 2015, 88].

De theologie is een oudere discipline. Zij komt voort uit de binnen religieuze tradities gevoelde noodzaak tot kritische, systematische en methodische reflectie op het eigen geloofsgoed, of anders gezegd, van een geloof dat tot verstaan probeert te komen [KNAW 2015, 28v.]. Er zijn verschillende omschrijvingen van theologie in omloop. Een daarvan is: 'Theologie beschouwt heel de werkelijkheid vanuit het gezichtspunt van haar relatie met en betrokkenheid op God en het transcendente.'³ Meer in het algemeen gesproken, bestudeert de theologie de bronteksten van geloofsstromingen en hun historische ontwikkeling (nabij en wereldwijd), reflecteert zij op een kritische en systematische manier op geloofsvizies op leer en leven en doordenkt en analyseert zij praktijken van geleefd geloof. Interactie met de tekst- en literatuurwetenschap, de geschiedeniswetenschap, de wijsbegeerte en de empirische sociaal-wetenschappelijke disciplines is daarmee in alle onderdelen waaruit de veelvormige theologie bestaat onontbeerlijk.

Op deze wijze is voor de theologie de wisselwerking met religiewetenschappen van groot belang, terwijl omgekeerd ook religiewetenschappers theologische perspectieven, methoden en onderzoeksresultaten in hun onderzoek kunnen betrekken. Voor de opleidingen levert dit een uiterst divers beeld op: opleidingen religiewetenschappen zonder verbinding met de theologie, opleidingen theologie zonder verbinding met de religiewetenschappen, maar ook opleidingen die

---

² Voor het nu volgende zie vooral KNAW (2015), *Klaar om te wenden... De academische bestudering van religie in Nederland: een verkenning*. Amsterdam, KNAW. Pdf beschikbaar op www.knaw.nl.

³ Zie het themanummer van het Nederlands Theologisch Tijdschrift, waarin een aantal systematische theologen reageren op het KNAW-rapport *Klaar om te wenden...*, m.n. het inleidende artikel NTT 70/2, 2016, 87-98, spec. 94; www.ntt-online.nl.

met nadruk theologie en religiewetenschappen in een onderlinge samenhang en wisselwerking presenteren.

Ontwikkelingen ten opzichte van de vorige onderwijsvisitatie.

Sinds de opstelling van het domeinspecifieke referentiekader van 2012 heeft een aantal ontwikkelingen plaatsgevonden. Bij sommige daarvan vinden tendensen die zich toen al aftekenden een vervolg, andere hebben zich nieuw of sterker dan voorheen aangediend.

1. Aan sommige instellingen zijn de opleidingen religiewetenschappen in toenemende mate geïncorporeerd aan grotere eenheden als een Faculteit der Geesteswetenschappen [KNAW 2015, 69]. De UL kent een Centre for the Study of Religion als onderdeel van de Faculteit Geesteswetenschappen, aan de UU is het religieonderwijs ondergebracht bij het departement Filosofie en religiewetenschap binnen de Faculteit Geesteswetenschappen en ook aan de UvA maken de religiestudies deel uit van de Faculteit der Geesteswetenschappen.

2. De bekostiging van en verantwoordelijkheid voor de door Seminaria van kleinere kerkgenootschappen verzorgde opleidingstrajecten aan de VU hebben een andere vorm gekregen (dit geldt niet voor PThU en UU).

3. Het zoeken naar intensievere samenwerkingsvormen heeft in het algemeen voortgang gevonden, de samenwerking tussen TUA en TUK is vooralsnog beëindigd.

4. De opleiding Godgeleerdheid aan de UL is in 2013 opgeheven en TiU heeft de opleiding religiewetenschappen opgeheven met ingang van 2015.

5. De bestudering van en het onderwijs in de islam is nog verder geïntensiveerd; bij de UU bestaat een aparte bacheloropleiding islam; bij de RU en de VU wordt een specialisatierichting islam binnen een bredere bacheloropleiding religiewetenschap aangeboden. Op masterniveau wordt er bij de RU, de UvA en de UU een specialisatierichting islam aangeboden, terwijl aan de VU de specialisatie islam bestaat bij de opleiding geestelijke verzorging (KNAW 2015, 70 v.).

6. In het kader van het proces van internationalisering is het aantal Engelstalige bacheloropleidingen en masteropleidingen sterk gestegen;

7. Er is binnen de opleidingen een groeiende aandacht voor aspecten van 'employability'.

Opleidingen theologie en religiewetenschappen; de situatie

Studenten die momenteel theologie of religiewetenschappen willen studeren kunnen in Nederland bij elf geaccrediteerde instellingen terecht. Recent zijn deze instellingen in drie categorieën ingedeeld [KNAW 2015 45v, 68-70].⁴ Ten eerste drie brede universiteiten met opleidingen in zowel theologie als religiewetenschappen. Het gaat hier om de RU, de RUG en de VU. In deze instellingen is onderwijs en onderzoek ook in een eigen faculteit ondergebracht (waar aan de RU ook de filosofie toe behoort).

Ten tweede: drie brede universiteiten die alleen onderwijs en onderzoek hebben op het gebied van de religie wetenschappen. Het zijn de UvA, de UL en de UU. Aan deze universiteiten is onderwijs en onderzoek onder gebracht bij een Faculteit Geesteswetenschappen, soms (maar niet altijd) in een eigen departement.

---

⁴ Sommige instellingen laten zich evenwel niet gemakkelijk indelen in deze driedeling. Zo biedt TiU onderwijs aan op basis waarvan zij naar haar eigen inzicht ook in de eerste categorie te plaatsen zou zijn. Verder valt de UvH, die levensbeschouwelijk onderwijs aanbiedt, buiten deze driedeling.

Ten derde: vier academische instellingen die alleen of overwegend onderwijs en onderzoek hebben op het gebied van de theologie: PThU (met locaties te Amsterdam, in samenwerking met de VU en te Groningen, in samenwerking met de RUG), TiU, TUK, en de TUA.

Deze driedeling loopt niet geheel synchroon met de door de wetgever mogelijk gemaakte situatie. PThU, TUA en TUK behoren tot de levensbeschouwelijke universiteiten, waartoe ook de UvH behoort (dat is de elfde instelling, die evenwel buiten het kader van deze accreditatie valt), terwijl alle opleidingen van de RU en TiU deel uitmaken van een bijzondere universiteit. De opleidingen van de PThU (met uitzondering van de bachelor theologie – Joint Degree – samen met de VU te Amsterdam), de TUK en de TUA vallen buiten het cluster WO religie en theologie en worden gevisiteerd binnen het cluster WO theologie.

De bachelor- en masteropleidingen die in de visitatie theologie en religiewetenschappen worden beoordeeld, hebben als doel studenten op te leiden tot een elementair wetenschappelijk (bachelor), dan wel een meer specialistisch wetenschappelijk (master) niveau op het gebied van het object van de studie. De bacheloropleidingen bereiden studenten voor op een geëigende masteropleiding. Daarnaast bereiden de opleidingen studenten voor op een maatschappelijke loopbaan, waarbij de kennis en vaardigheden die binnen de studie verworven zijn in praktijk kunnen worden gebracht.

Bacheloropleidingen religiewetenschappen zijn er aan de RU, de RUG, de UL, de UvA, de UU en de VU en bacheloropleidingen theologie zijn te vinden aan de PThU en de VU (joint degree), de RU, de RUG, TiU (Tilburg en Utrecht), de TUA en de TUK. Zowel in de religiewetenschappen als in de theologie duren de bacheloropleidingen drie jaar. In de bacheloropleidingen theologie kan van die drie jaar brontalenstudie (Grieks, Latijn, Hebreeuws, Arabisch, of nog andere talen) een kleiner of groter deel uitmaken, maar dit is niet altijd een vereiste. In sommige opleidingen is het leraarschap godsdienst en levensbeschouwing tweedegraads onderwijsbevoegdheid (d.w.z. vmbo, de laagste drie klassen havo/vwo) een mogelijke beroepsuitgang. Vanuit beroepsperspectief verkrijgen de

bacheloropleidingen vooral hun betekenis door het academisch kwalificatieniveau. Het ligt voor de hand dat studenten die een kerkelijk ambt ambiëren een bachelor theologie bovenal zien als een goede basis voor het volgen van een ambtsopleiding op masterniveau. Daarnaast vormen de bacheloropleidingen een voorbereiding voor een academische onderzoekscarrière.

In vervolg op de bacheloropleiding worden één-, twee- en driejarige masteropleidingen aangeboden. Eenjarige masteropleidingen theologie & religiewetenschappen worden verzorgd aan de RU, RUG, TiU (Tilburg), UL, UU, UvA, en de VU en eenjarige masteropleidingen theologie worden aangeboden door de PThU en TUK. Binnen de categorie van de eenjarige masteropleidingen theologie & religiewetenschappen bewegen sommige opleidingen zich uitsluitend op het gebied van de religiewetenschappen, terwijl in andere opleidingen religiewetenschappelijke en theologische onderdelen worden gecombineerd. De opleidingen zijn gericht op de kennis van het fenomeen religie in het algemeen en de verschillende religies in het bijzonder. De aandacht binnen de opleidingen is veelal gericht op een deelgebied van dit domein en een specifiek thema daarbinnen. In deze masterprogramma's zijn meestal beroepsvoorbereidende studieonderdelen opgenomen ten behoeve van beroepen op het terrein van religieuze gemeenschappen en/of maatschappelijke organisaties, het onderwijs, de media, de zorg, de overheid of het bedrijfsleven waar de in deze studie verworven kennis gewaardeerd wordt. Sommige opleidingen kennen in plaats van of naast de beroepsvoorbereidende onderdelen een onderzoeksvariant (mogelijkheid tot specialisatie in een subdiscipline).

Een deel van de hierboven genoemde instellingen biedt een tweejarige research master aan die opleidt tot onderzoeker in het domein van theologie en religiewetenschappen. Deze opleidingen vallen buiten het kader van deze visitatie.

Driejarige masteropleidingen theologie worden aangeboden door de PThU (aparte accreditaties voor Amsterdam en Groningen), de RU, TiU (Tilburg en Utrecht), de TUA, de TUK en de VU. Driejarige (door de overheid bekostigde) ambtsopleidingen komen overeen met wat internationaal

zowel door de protestantse kerken (samengekomen in de Leuener Kirchengemeinschaft) alsook door de rooms-katholieke kerk in de apostolische constitutie *Sapientia Christiana* en de opvolger *Veritatis gaudium* wenselijk wordt geacht. Zij worden aangeboden door instellingen tot de oprichting waarvan kerkgenootschappen direct of indirect het initiatief hebben genomen, dan wel door instellingen met een confessionele geschiedenis waaraan seminaria van kerkgenootschappen hun ambtsopleiding hebben toevertrouwd.

Opleidingen waarin kennis en inzicht wordt verworven van de islam zijn feitelijk onder veel verschillende disciplines gesitueerd [KNAW 2015, 70v.]. Voor zover zij onder de discipline theologie en religiewetenschappen zijn ondergebracht, hebben nu te visiteren instellingen haar een uiteenlopende plaats gegeven (vaak als specialisatierichting). Alleen de UU biedt een bacheloropleiding Islam en Arabisch aan die onder het cluster WO religie en theologie zelfstandig ter visitatie wordt aangeboden.

Beschrijving van de eindtermen

Bij het opstellen van onderstaande domeinspecifieke criteria of eindtermen is gebruikgemaakt van soortgelijke documenten uit het buitenland, met name van de benchmarks van de Quality Assurance Agency voor theologie en religiewetenschappen. Het referentiekader is gebaseerd op de descriptorren van het kwalificatieraamwerk voor het hoger onderwijs, de zgn. Dublindescriptorren.

Binnen de Dublin-descriptorren worden vijf aspecten onderscheiden: kennis en inzicht, toepassen van kennis en inzicht, oordeelsvorming, communicatie en leervaardigheden.

Bacheloropleidingen theologie

Binnen DGO bestaat er overeenstemming over de navolgende eindtermen voor de bacheloropleidingen theologie. De afgestudeerde is in staat:

Kennis en inzicht

- te laten zien dat hij/zij beschikt over een oriëntatie in de theologie en de plaats die de theologie binnen het geheel der wetenschappen inneemt;
- te laten zien dat hij/zij beschikt over elementaire kennis van en inzicht in de Bijbelwetenschappen, de geschiedenis van het christendom, de godsdienstfilosofie en/of de systematische theologie, de ethiek, de religiewetenschappen of een of meerdere deelgebieden daarvan, en de sociale wetenschappen van de godsdienst en/of de praktische theologie;
- te laten zien dat hij/zij beschikt over elementaire kennis van en inzicht in de methoden van de theologie als wetenschap;
- te laten zien dat hij/zij beschikt over meer gevorderde kennis van en inzicht in een thema binnen de theologie, die onder meer blijken uit een scriptie/bachelor-eindwerkstuk.

Toepassen van kennis en inzicht

- tot wetenschappelijke analyse van bronnenmateriaal en teksten;
- tot het verzamelen, in (elektronische) catalogi en (elektronische) databases, selecteren, en organiseren van secundaire literatuur en primaire bronnen en hiermee (relatief) zelfstandig kunnen werken;
- tot het onder begeleiding schrijven van een scriptie/ bacheloreindwerkstuk volgens de binnen de theologie gangbare eisen;
- om verworven kennis toe te passen in een professionele context die typerend is voor de theologie.

Oordeelsvorming

- tot oordeelsvorming op het vakgebied mede gebaseerd op het afwegen van relevante sociaal-maatschappelijke, wetenschappelijke en ethische aspecten;
- tot onderkenning van de religieuze dimensie van maatschappelijke vraagstukken, en deze vraagstukken kritisch vanuit theologisch perspectief te evalueren.

Communicatie

- vakmatige inzichten en resultaten van (eigen) wetenschappelijk onderzoek mondeling en schriftelijk te vertalen naar een breed publiek van specialisten en niet-specialisten.

Leervaardigheden

- academische en professionele vaardigheden te tonen, met name met betrekking tot individueel en groepswork, het evalueren en verbeteren van hun werk, ook op basis van feedback van anderen, en het opstellen van en zich houden aan overeengekomen plannen;
- tot zelfstandige oriëntatie op relevante masteropleidingen en/of relevante beroepssectoren.

Wat betreft de afstemming op de arbeidsmarkt, kan worden gezegd dat de opleiding dient te laten zien dat de eindkwalificaties afgestemd zijn op de eisen van de arbeidsmarkt. Mogelijke beroepsuitgangen zijn die van het leraarschap godsdienst en levensbeschouwing met een (beperkte) tweedegraads bevoegdheid of het kerkelijk werkerschap of werken bij een NGO. Vanuit het beroepsperspectief dienen de bacheloropleidingen theologie vooral gezien te worden als generalistische opleidingen, die hun waarde op de arbeidsmarkt ontleen aan de academische vorming en vaardigheden die voorgaand omschreven zijn.

Naast de genoemde eindtermen die alle opleidingen gemeenschappelijk hebben, zijn er per opleiding additionele eindtermen.

Bacheloropleidingen religiewetenschappen

Binnen DGO bestaat er overeenstemming over de volgende eindtermen voor een bachelor religiewetenschappen.

De afgestudeerde is in staat:

Kennis en inzicht

- te laten zien dat hij/zij beschikt over een algemene oriëntatie in de religiewetenschappen en de plaats die de religiewetenschappen binnen het geheel der wetenschappen innemen;
- te laten zien dat hij/zij beschikt over elementaire kennis van en inzicht in diverse grote religieuze tradities in de wereld: hun ontstaan, hun geschiedenis, hun centrale geschriften, hun verwevenheid met diverse culturen en hun invloed op het persoonlijke, maatschappelijke en culturele leven;
- te laten zien dat hij/zij beschikt over elementaire kennis van diverse sociaalwetenschappelijke (bijvoorbeeld culturele antropologie, sociologie, psychologie) en geesteswetenschappelijke (bijvoorbeeld geschiedenis, filosofie, ethiek) disciplines van de religiewetenschappen;
- te laten zien dat hij/zij beschikt over elementaire kennis van de methoden van de religiewetenschappen;
- te laten zien dat hij/zij beschikt over meer gevorderde kennis en inzicht in een religie en/of thema binnen de religiewetenschappen, die onder meer blijkt uit een scriptie/ bacheloreindwerkstuk.

Toepassen van kennis en inzicht

- tot wetenschappelijke analyse van bronnenmateriaal en teksten;
- tot het verzamelen, in (elektronische) catalogi en (elektronische) databases, selecteren, en organiseren van secundaire literatuur en primaire bronnen en hiermee (relatief) zelfstandig kunnen werken;
- tot het onder begeleiding schrijven van een scriptie/ bacheloreindwerkstuk volgens de binnen de religie wetenschappen gangbare eisen;
- om verworven kennis toe te passen in een professionele context die typerend is voor de religiewetenschappen.

Oordeelsvorming

- tot oordeelsvorming op het vakgebied mede gebaseerd op het afwegen van relevante wetenschappelijke,
- sociaal-maatschappelijke en ethische aspecten;
- tot onderkenning van de religieuze dimensie van maatschappelijke vraagstukken, en deze vraagstukken kritisch vanuit religiewetenschappelijk perspectief te evalueren.

Communicatie

- vakmatige inzichten en resultaten van eigen wetenschappelijk onderzoek mondeling en schriftelijk te vertalen naar een breed publiek van specialisten en niet-specialisten.

Leervaardigheden

- academische en professionele vaardigheden te tonen, met name met betrekking tot individueel en groepswork, het evalueren en verbeteren van hun werk, ook op basis van feedback van anderen, en het opstellen van en zich houden aan overeengekomen plannen;
- tot zelfstandige oriëntatie op relevante masteropleidingen en/of relevante beroepssectoren.

Wat betreft de afstemming op de arbeidsmarkt geldt dat de opleiding moet kunnen laten zien dat de eindkwalificaties afgestemd zijn op de eisen van de arbeidsmarkt. Een mogelijke beroepsuitgang is die van het leraarschap godsdienst en levensbeschouwing met een (beperkte) tweedegraads bevoegdheid.

Vanuit het beroepsperspectief dienen de bacheloropleidingen religiewetenschappen vooral gezien te worden als generalistische opleidingen, die hun waarde op de arbeidsmarkt ontleen aan de academische vorming en vaardigheden die voorgaand omschreven zijn.

Naast de bovengenoemde eindtermen die alle opleidingen gemeenschappelijk hebben, zijn er per opleiding additionele eindtermen.

Bacheloropleiding islam en Arabisch

Een bacheloropleiding die hier apart vermeld moet worden is islam en Arabisch (UU). Deze opleiding is sinds 2007 ondergebracht bij het departement Filosofie en religiewetenschap (en de voorlopers daarvan) en richt zich vooral op de studie van de islam, meer dan op bijvoorbeeld de taal- en letterkunde, hetgeen ook tot uitdrukking komt in de naam van de opleiding: islam en Arabisch.

Gezien de inbedding en het profiel van de opleiding kunnen de criteria die afgesproken zijn voor een bachelor religiewetenschappen tevens worden gebruikt voor de opleiding islam en Arabisch, met uitzondering van de eis dat afgestudeerden elementaire kennis dienen te hebben van de grote religieuze tradities in de wereld. In plaats van die eindtermen kunnen de volgende criteria voor taalverwerving en taalkunde uit de visitatie van Regiostudies en Oudheid van 2012 worden gehanteerd, te weten:

- kennis van de taalkundige structuur van het Arabisch (syntaxis, fonologie, morfologie, semantiek, etc.);
- kennis van de woordenschat van het Arabisch;
- kennis van de synchrone en diachrone dimensie van het Arabisch.⁵

Masteropleidingen theologie / theologie en religiewetenschappen

---

⁵ In deze visitatie werden in totaal vier eindtermen gehanteerd, namelijk:

- kennis van de taalkundige structuur van het Arabisch (syntaxis, fonologie, morfologie, semantiek, etc.);
- kennis van de woordenschat van het Arabisch;
- kennis van de synchrone en diachrone dimensie van de betreffende taal gelieerd aan taalkundige theorieën;
- kennis van en inzicht in de taalsituatie en de sociale en politieke aspecten van taalgebruik.

Binnen DGO bestaat overeenstemming over de volgende algemene eindtermen voor alle masters binnen het labeldomein van theologie en religiewetenschappen. De afgestudeerde is in staat:

Kennis en inzicht

- te laten zien dat hij/zij beschikt over diepgaande kennis van en inzicht in wetenschappelijke debatten, theoretische perspectieven en methoden in een deelgebied van het domein⁶;
- te laten zien dat hij/zij beschikt over grondige kennis van en inzicht in wetenschappelijke debatten, theoretische perspectieven en methoden met betrekking tot een thema in een deelgebied van het domein dat onder meer blijkt uit een scriptie.

Toepassen van kennis en inzicht

- tot zelfstandige wetenschappelijke analyse van bronnenmateriaal en teksten;
- op een zelfstandige en wetenschappelijke wijze bronnen en literatuur, in (elektronische) catalogi en (elektronische) databases te verzamelen en te verwerken;
- te laten zien dat hij/zij bekend is met de onderzoeksmethoden die gangbaar zijn in een deelgebied van het domein;
- om zelfstandig onderzoek op te zetten en uit te voeren in een deelgebied van het domein, en daarvan verslag te doen in een scriptie die voldoet aan de in het betreffende vakgebied heersende eisen;
- om verworven kennis toe te passen op complexe vraagstukken in professionele contexten die typerend zijn voor theologie en/of religiewetenschappen.

Oordeelsvorming

- rekening te houden met historische, methodische, maatschappelijke en ethische aspecten bij de wetenschappelijke oordeelsvorming over en analyse van complexe vraagstukken op het eigen vakgebied;
- een zelfstandig oordeel te vormen over de eigen wetenschappelijke verantwoordelijkheid op een deelterrein van theologie en/of religiewetenschappen;
- tot reflectie op academisch niveau op religie in het algemeen en op de actuele situatie van godsdienstige individuen, gemeenschappen en stelsels in hun historische en hedendaagse maatschappelijke en culturele context.

Communicatie

- vakmatige inzichten en resultaten van (eigen) wetenschappelijk onderzoek mondeling en schriftelijk te vertalen naar een breed publiek van specialisten en niet-specialisten.

Leervaardigheden

- academische en professionele vaardigheden te tonen, met name met betrekking tot individueel en groepswork, het evalueren en verbeteren van hun werk, ook op basis van feedback van anderen, en het opstellen van en zich houden aan overeengekomen plannen;
- tot zelfstandige oriëntatie op relevante beroepssectoren.

Wat betreft de afstemming op de arbeidsmarkt, dient de opleiding te kunnen laten zien dat de eindkwalificaties afgestemd zijn op eisen van de arbeidsmarkt. Hierbij kan men denken aan kerkelijke functies, geestelijk verzorger, consultant op het terrein van religie en wetenschappelijk onderzoeker. Daarnaast is te denken aan andere academische beroepen waarin kennis van religie zeer relevant is, zoals op het terrein van religieus erfgoedbeheer, communicatie, conflictbeheersing, cultuureducatie, journalistiek en ontwikkelingssamenwerking. Complicerende

---

⁶ Het kan daarbij bijvoorbeeld gaan om een subdiscipline maar ook om een bepaald themagebied.

factor is, dat de werkvelden waar alumni werkzaam zijn, zo divers zijn dat het niet mogelijk is om daarvoor nadere opleidingskwalificaties te omschrijven. Na het verwerven van een werkplek zoeken alumni doorgaans van daaruit meer toegespitste vorming.

Afzonderlijk zij nog vermeld dat de eenjarige opleiding veelal toegang biedt tot de eenjarige opleiding tot eerstegraads bevoegd leraar godsdienst en levensbeschouwing. Naast de bovengenoemde eindtermen en kwalificaties die alle opleidingen gemeenschappelijk hebben, zijn er per opleiding additionele eindtermen.

Driejarige masteropleidingen theologie

De eisen ten aanzien van theologische masteropleidingen die tevens opleiden voor een kerkelijk ambt zijn door de verschillende kerken expliciet geformuleerd en door de onderwijsinstellingen direct of indirect overgenomen. De erkenning door de kerken van de opleidingen is door hen nauw verbonden met de inhoud van de ambtsopleiding.

De PThU, de TUA en de TUK bieden driejarige masterprogramma's aan die opleiden tot predikant in resp. de Protestantse Kerk in Nederland, de Christelijke Gereformeerde Kerken en de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt). De PThU biedt binnen de masteropleiding een traject aan voor het seminarium van de Bond van Vrije Evangelische Gemeenten in Nederland.

De VU verzorgt een driejarige predikantsmaster die in verschillende trajecten predikanten opleidt voor de Hersteld Hervormde Kerk, de Doopsgezinde Kerken en de Remonstrantse Kerken, in samenwerking met de seminaries verbonden aan deze kerkgenootschappen. Ter informatie: binnen de éénjarige master wordt samengewerkt met de Orthodoxe Kerken, de Unie van Baptistengemeenten, de Hindoeraad, de Boeddhistische Unie en vertegenwoordigende moskeekoepels. Voor alle opleidingen aan de VU geldt dat maximaal 40% van de vakken door seminariedocenten wordt gegeven. Voor de benoeming van seminariedocenten is instemming van het kerkelijk genootschap én van de faculteit vereist. De kwaliteitszorg berust volledig bij de faculteit.

De Tilburg School of Catholic Theology van TiU en de Theologische Faculteit van de RU zijn bij de inrichting van hun opleidingen gebonden aan de apostolische constitutie Sapientia Christiana en vanaf eind 2019 Veritatis gaudium, die als kader dienen voor alle kerkelijk opgerichte en/of kerkelijk erkende katholieke theologische faculteiten ter wereld.

Juist als kader laten zij ook de nodige ruimte voor concretisering die rekening houden met nationale wetgeving. Over de afstemming van de curricula op de kerkelijke documenten en de benoemingen van docenten die een *venia docendi*, of *missio canonica* of *nihil obstat* behoeven voeren beide instellingen overleg met hun grootkanselier en/of hun *ordinarius loci*, en met de Congregatie voor Katholieke Educatie te Rome.

Binnen DGO bestaat er overeenstemming over de volgende eindtermen voor een driejarige master theologie en religiewetenschappen.

Allereerst voldoet de afgestudeerde aan de algemene eindtermen die geformuleerd staan voor de eenjarige master theologie & religiewetenschappen, maar dan toegespitst op het domein van de theologie.

Aanvullend is de afgestudeerde in staat:

- te laten zien dat hij/zij beschikt over diepgaande kennis van theologische en daarmee verwante disciplines, inclusief grondslagen, benaderingswijzen en methoden;
- rekening te houden met historische, methodische, maatschappelijke en ethische aspecten bij de wetenschappelijke oordeelsvorming over en analyse van complexe vraagstukken binnen en buiten de eigen context;
- vakmatige inzichten en resultaten mondeling en schriftelijk te vertalen naar een breed publiek binnen en buiten het eigen kerkgenootschap;

- academische en professionele vaardigheden te vertonen die nodig zijn om toegelaten te worden tot het kerkelijk ambt waartoe de master opleidt, en om dit ambt succesvol te kunnen vervullen.

Masterprogramma's Geestelijke verzorging

Op het gebied van krijgsmacht en justitie heeft de overheid bepaalde zendende instanties bevoegd verklaard; binnen het leger en justitiële inrichtingen worden vrijwel uitsluitend geestelijk verzorgers benoemd die een binding hebben met een dergelijke zendende instantie. Op het gebied van zorginstellingen worden door de overheid geen beroepseisen geformuleerd. In de praktijk worden in de zorginstellingen geestelijk verzorgers met zeer uiteenlopende opleidingen op zowel wo- als hbo-niveau aangesteld, met en zonder ambtsbevoegdheid. De PThU biedt te Groningen binnen de driejarige master Predikantschap een opleiding tot predikant-geestelijk verzorger aan, waarin de kerkelijke eisen van de Protestantse Kerk in Nederland zijn opgenomen. De TiU biedt een driejarige opleiding theologie aan die zowel opleidt voor een kerkelijk ambt als voor het ambt van geestelijk verzorger. De overige instellingen bieden éénjarige masterprogramma's Geestelijke Verzorging aan.

Binnen DGO bestaat er overeenstemming over de volgende eindtermen voor de masterprogramma's Geestelijke Verzorging.

Allereerst voldoen alle afgestudeerden – dus zowel degenen die een eenjarig programma met succes hebben afgerond als degenen die een driejarig programma het succes hebben afgesloten – aan de algemene eindtermen die geformuleerd staan voor de eenjarige master theologie & religiewetenschappen.

Voor de afgestudeerde van een eenjarig programma geldt tevens dat hij/zij in staat is, afhankelijk van de vooropleiding, te laten zien dat hij/zij voldoet aan de eisen die gesteld worden om ingeschreven te kunnen worden in het register van de SKGV (Stichting Kwaliteitsregister Geestelijke Verzoorgers).

Voor de afgestudeerde van een driejarige master geldt voorts dat hij/ zij in staat is:

- te laten zien dat hij/zij beschikt over diepgaande kennis van theologische en daarmee verwante disciplines, inclusief grondslagen, benaderingswijzen en methoden;
- rekening te houden met historische, methodische, maatschappelijke en ethische aspecten bij de wetenschappelijke oordeelsvorming over en analyse van complexe vraagstukken binnen en buiten de eigen context;
- te tonen dat hij/zij voldoet aan de kwalificaties die nodig zijn om toegelaten te worden tot een functie van geestelijk verzorger bij het leger, een justitiële inrichting en/of aan de eisen zoals die gesteld worden om ingeschreven te kunnen worden in het register van de SKGV (Stichting Kwaliteitsregister Geestelijke Verzoorgers);
- te laten zien dat hij/zij beschikt over diepgaande kennis van geestelijke verzorging binnen de eigen levensbeschouwelijke traditie;
- de verworven kennis toe te passen binnen het gekozen domein (leger, justitie, zorg etc.);
- academische en professionele vaardigheden te tonen die zij nodig hebben om toegelaten te worden tot het ambt waartoe de master opleidt, en om dit ambt succesvol te kunnen vervullen.

Educatieve masteropleidingen

De educatieve masteropleidingen vallen buiten de visitatie van het domein WO religie en theologie.

Afkortingen instellingen

PThU: Protestantse Theologische Universiteit

RU: Radboud Universiteit

RUG: Rijksuniversiteit Groningen

TiU: Tilburg University
TUA: Theologische Universiteit Apeldoorn
TUK: Theologische Universiteit Kampen
UL: Universiteit Leiden
UU: Universiteit Utrecht
UvA: Universiteit van Amsterdam
UvH: Universiteit voor Humanistiek
VU: Vrije Universiteit Amsterdam

BIJLAGE 2: BEOOGDE LEERRESULTATEN

Bacheloropleiding Religiewetenschappen

Kennis en inzicht

1a Beschikken over een algemene oriëntatie in de religiewetenschappen en inzicht in de plaats van de religiewetenschappen in het geheel van de wetenschappen.

1b Beschikken over elementaire kennis van en inzicht in de grote religieuze tradities in de wereld.

1c Beschikken over elementaire kennis van en inzicht in diverse sociaal-wetenschappelijke en geesteswetenschappelijke disciplines van de religiewetenschappen.

1d Beschikken over elementaire kennis van en inzicht in de methoden van de religiewetenschappen.

1e Beschikken over meer gevorderde kennis van en inzicht in een religie en/of thema binnen de religiewetenschappen.

Toepassen van kennis en inzicht

2a Bronnen en teksten wetenschappelijk kunnen analyseren.

2b Secundaire literatuur en primaire bronnen kunnen verzamelen, selecteren en organiseren.

2c Onder begeleiding een scriptie of bachelor eindwerkstuk kunnen schrijven.

2d Verworven kennis toe kunnen passen in een professionele context die typerend is voor de religiewetenschappen.

Oordeelsvorming

3a Oordelen kunnen vellen op het vakgebied op basis van relevante wetenschappelijke, sociaal-maatschappelijke en ethische aspecten.

3b De religieuze dimensie in maatschappelijke vraagstukken kunnen onderkennen en deze vraagstukken religiewetenschappelijk kunnen evalueren.

Communicatie

4 Inzichten en resultaten van eigen onderzoek mondeling en schriftelijk kunnen vertalen naar een breed publiek van specialisten en niet-specialisten.

Leervaardigheden m.b.t. het genereren van kennis en inzicht

5a Een professionele houding laten zien met betrekking tot individueel en groepswork, het verbeteren van eigen werk en het opstellen en zich houden aan overeengekomen plannen.

5b Zich zelfstandig kunnen oriënteren op een relevante masteropleiding en/of beroepssector.

Masteropleiding Theologie en Religiewetenschappen

Verwerven van specifieke kennis en inzicht

1a De afgestudeerde heeft grondige kennis van en inzicht in de onderzoeksmethoden en technieken van een gekozen onderzoeksgebied, en wel met nadruk op comparativiteit en oordeelsvorming.

1b De afgestudeerde heeft grondige kennis van en inzicht in de ontstaansgeschiedenis en de actuele situatie van de wereldreligies, en met name van de islam of het christendom, en dit met betrekking tot hun bronteksten, doctrinaire inhoud, religieuze praktijken, alsook de maatschappelijke en culturele uitingen daarvan.

1c De afgestudeerde heeft grondige kennis van en inzicht in de geschiedenis van de verhoudingen en de interacties tussen met name de islam of het christendom en andere wereldreligies, met betrekking tot een specifiek thema.

1d De afgestudeerde heeft grondige kennis van en inzicht in de actuele situatie van de verhoudingen en de interacties tussen met name de islam of het christendom en andere wereldreligies, met betrekking tot een specifiek thema tegen de achtergrond van hedendaagse processen van globalisering en modernisering.

1e De afgestudeerde heeft kennis van het werkveld van afgestudeerde theologen en religiewetenschappers.

Toepassen van specifieke kennis en inzicht

2a De afgestudeerde kan gedifferentieerd (en relatief zelfstandig) kennis van en inzicht in de religieuze tradities en hun interacties toepassen, aan de hand van onderzoeksmethoden en -technieken door een nieuwe probleemsituatie adequaat te beschrijven, te analyseren en te synthetiseren, binnen een onderzoek.

2b De afgestudeerde is bekwaam in het gedifferentieerd (en relatief zelfstandig) toepassen van kennis van en inzicht in de religieuze tradities, hun interacties, en onderzoeksmethoden en -technieken in een van de volgende professionele contexten: onderzoek, beleid en geestelijke verzorging.

Oordeelsvorming

3 De afgestudeerde kan zich zelfstandig een wetenschappelijk oordeel vormen aangaande (enkele specifieke) opvattingen, religieuze praktijken en maatschappelijke consequenties van religieuze tradities door relevante informatie te verzamelen en te interpreteren, en door deze te evalueren tegen de achtergrond van wetenschappelijk verantwoorde interne en externe criteria.

Beroepsvaardigheden

4a Communicatie: de afgestudeerde kan de resultaten van eigen onderzoek zowel mondeling als schriftelijk rapporteren en communiceren aan zowel een theologisch of religiewetenschappelijk als een niet-theologisch of religiewetenschappelijk geschoold publiek.

4b Samenwerking: De afgestudeerde kan in samenwerking met anderen toewerken naar een (eind)product en heeft hierin een actieve bijdrage. Hij/zij organiseert het werk in overleg met anderen en neemt verantwoordelijkheid voor zijn deel van het werk in de samenwerking.

4c Feedback: De afgestudeerde kan een product, mede op basis van feedback van anderen evalueren en verbeteren en hij/zij kan feedback aan anderen geven die hen ondersteunt bij het evalueren en verbeteren van hun werk.

Leervaardigheid

5 De afgestudeerde kan zelfstandig kennis aangaande religieuze tradities reproduceren, begrijpen, interpreteren, analyseren, evalueren en ontwikkelen in een van de volgende professionele contexten: onderzoek, beleid en geestelijke verzorging.

BIJLAGE 3: OVERZICHT VAN DE PROGRAMMA'S

Bacheloropleiding Religiewetenschappen

Overzicht programma religiewetenschappen specialisaties religiestudies en islamstudies

Het eerste jaar (B1)			
Religiestudies	Islamstudies	EC	EC
Instructiecollege FFTR	Instructiecollege FFTR	0	30
Tutoraat	Tutoraat	0	
Academische vaardigheden	Academische vaardigheden	5	
Inleiding religiewetenschappen	Inleiding religiewetenschappen	5	
Judaïsm	Judaïsm	5	
Christendom	Christendom	5	
Islam	Islam	5	
Theorieën van religie	Theorieën van religie	5	
Hindoeïsme	Arabisch 1	5	30
Buddhism	Arabisch 2	5	
Methoden en technieken 1	Arabisch 3	5	
Anthropology of religion	Sociology of religion	5	
Rituele studies	Religie en cultuur in MO en Europa	5	
Nieuwe religieuze bewegingen	Vroegmoderne geschiedenis van het MO	5	
Het tweede jaar (B2)			
Religiestudies	Islamstudies	EC	EC
Bronteksten jodendom	Bronteksten jodendom	5	15
Bronteksten christendom	Bronteksten christendom	5	
Bronteksten islam	Bronteksten islam	5	
Bronteksten Aziatische religies	Lectuur klassieke Arabische teksten	5	45
Sociology of religion	Lectuur moderne Arabische teksten	5	
Psychology of religion	Lectuur islamitische teksten	5	
Godsdienstpedagogiek	Islam in Europa	5	
Methoden en technieken 2	Moderne geschiedenis van het MO	5	
Christendom en cultuur in de moderne tijd	Relatie MO en Europa	5	
Religie en ethiek	--	5	
FTR-minor vak 1: godsdienstfilosofie	--	5	
FTR-minor vak 2	--	5	
--	Minor 1	15	
Het derde jaar (B3)			
Religiestudies	Islamstudies	EC	EC
FTR minor vak 3: Geesteswetenschappen en samenleving	FTR minor vak 3: Geesteswetenschappen en samenleving	5	15
Werkplaats bachelor eindwerkstuk	Werkplaats bachelor eindwerkstuk	10	
Religion in the digital world	Etnisch-religieuze conflicten in Europa en het MO.	5	45
Gender, multiculturaliteit en religie	Diversiteit en staatsvorming in het MO	5	
Migratie en interreligieuze studies	Islam in Nederland	5	
--	Methoden en technieken 1	5	
--	FTR-minor vak 1: Interculturele filosofie	5	
--	FTR-minor vak 2	5	
Minor 1	--	15	
Minor 2	Minor 2	15	

Masteropleiding Theologie en Religiewetenschappen

Overzicht programma master religiewetenschappen specialisaties religiestudies, islamstudies en theology

Relgiestudies	Islamstudies	Theology	EC
<p>Drie seminars naar keuze uit (elk 10 EC):</p> <ul style="list-style-type: none"> • Comparative religious studies • Empirische religiewetenschap • Geschiedenis van het christendom • Textual sources of Judaism and Christianity • Systematische religiewetenschap • Islam literair-historisch • Islam sociaalwetenschappelijk 	<p>Seminar islam: sociaalwetenschappelijk</p> <p>Seminar islam: literair-historisch</p> <p>Een seminar naar keuze uit (elk 10 EC):</p> <ul style="list-style-type: none"> • Comparative religious studies • Empirische religiewetenschap • Geschiedenis van het christendom • Textual sources of Judaism and Christianity • Systematische religiewetenschap 	<p>Two specialisation seminars (10 EC each)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Biblical exegesis • Church history • Practical theology • Systematic theology <p>Christian spirituality</p> <p>One specialisation tutorial (10 EC each)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Biblical exegesis • Church history • Practical theology • Systematic theology • Christian spirituality 	30
Seminar naar keuze of onderzoeksstage	Seminar naar keuze of onderzoeksstage	Interdisciplinary elective course or internship	10
Masterscriptie	Masterscriptie	Master thesis	20

Overzicht programma master religiewetenschappen specialisaties religie en beleid en geestelijke verzorging

Religie en Beleid	Geestelijke Verzorging	EC
Filosofie van religie, staat en samenleving	Grondslagen geestelijke verzorging	5
Religie, culturele diversiteit en overheidsbeleid	Rituele expressie	5
Religie en recht	Spirituele counseling	5
Religie en diversiteitsmanagement	Ethische ondersteuning	5
Beleidsplanning en implementatie	Spirituele diagnostiek	5
Methoden van religie- en beleidsonderzoek	Klinische onderzoeksmethoden	5
Opdrachtstage	Beroepsstage	15
Masterscriptie	Masterscriptie	15

BIJLAGE 4: BEZOEKPROGRAMMA

DAG 1 Dinsdag 14 januari 2020

09.00	09.30	Ontvangst panel
09.30	11.30	Voorbereidend overleg panel en inzien documenten
11.30	12.30	Interview inhoudelijk verantwoordelijken BA MA
12.30	13.15	Lunch
13.15	14.00	Interview studenten BA Theologie (max. 6)
14.00	14.45	Interview docenten BA Theologie (max. 6)
14.45	15.00	Pauze/intern overleg
15.00	15.45	Interview studenten MA Theologie (max. 6)
15.45	16.30	Interview docenten MA Theologie (max. 6)
16.30	17.00	Intern overleg panel/pauze
17.00	18.00	Interview alumni BA en MA Theologie en BA en MA Religiewetenschappen (3-4 pp.)

DAG 2 Woensdag 15 Januari 2020

09.00	10.30	Aankomst, intern overleg panel, inzien documenten en inloopsprekuur (9.30-10.00)
10.30	11.15	Interview studenten BA Religie (max. 6)
11.15	12.00	Interview docenten BA Religie (max. 6)
12.00	12.15	Pauze
12.15	13.00	Interview studenten MA Religie (max. 6)
13.00	13.45	Lunch
13.45	14.30	Interview docenten MA Religie (max. 6)
14.30	14.45	Pauze
14.45	15.45	Interview examencommissie (max. 6)
15.45	16.15	Pauze/intern overleg
16.15	17.15	Interview docenten bachelorwerkstukken TH (3 pp.)

DAG 3 Donderdag 16 januari 2020

09.00	09.30	Aankomst, intern overleg panel
09.30	10.30	Eindgesprek management BA en MA Theologie
10.30	11.00	Intern overleg panel
11.00	12.00	Eindgesprek management BA en MA Religie
12.00	12.30	Panel intern opstellen voorlopige bevindingen
12.30	13.00	Lunch
13.00	15.00	Panel intern opstellen voorlopige bevindingen en voorbereiden mondelinge rapportage
15.00	16.30	Ontwikkelsprek
16.30	17.00	Mondelinge rapportage voorlopig oordeel (+ borrel)

BIJLAGE 5: BESTUDEERDE EINDWERKEN EN DOCUMENTEN

Het panel heeft voorafgaand aan het bezoek 15 eindwerken bestudeerd van de bacheloropleiding Religiewetenschappen en 15 eindwerken van de masteropleiding Theologie en Religiewetenschappen. De gegevens van de eindwerken zijn bekend bij QANU en zijn op aanvraag beschikbaar.

Het panel heeft tijdens het bezoek onder meer de volgende algemene documenten bestudeerd (deels in *hard copy* en deels via de elektronische leeromgeving):

- Zelfevaluatierapporten en bijlagen
- Toetsmatrices opleidingen
- Opleidingsjaarverslag FTR 2016-2017
- Opleidingsjaarverslag FTR 2017-2018
- Lijst van eindwerken 2016/2017 – 2019/2020

Daarnaast bekeek het panel per opleiding documentatie van representatieve vakken:

Bacheloropleiding Religiewetenschappen

- Methoden en technieken 1 (jaar 1)
- Anthropology of Religion (jaar 1)

Masteropleiding Theologie en Religiewetenschappen

- Methoden van Religie en Beleidsonderzoek (Specialisatie Religie en Beleid)
- Islam, Europe, Transnationalism and Modernity (Specialisatie Islamstudies)